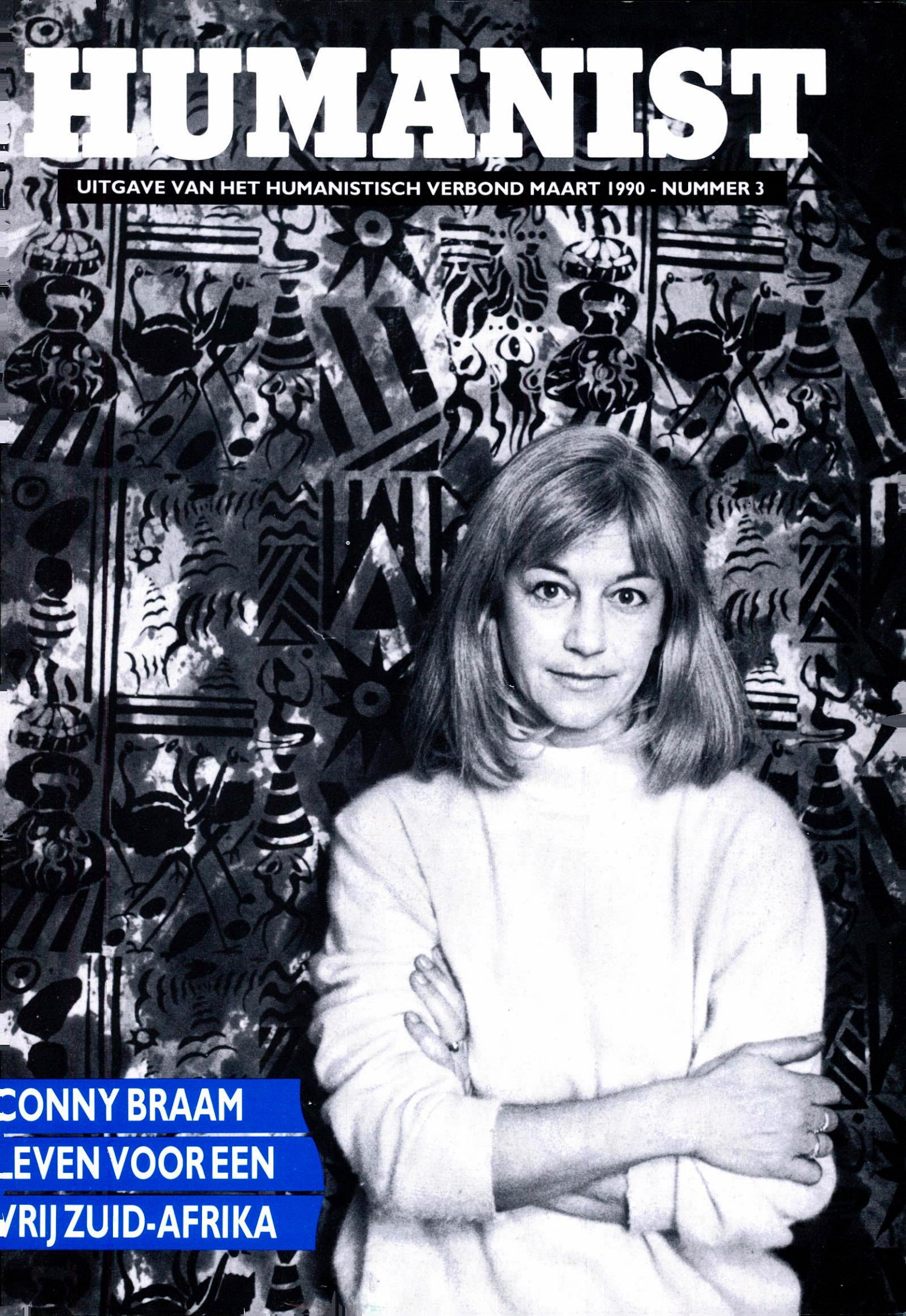

HUMANIST

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND MAART 1990 - NUMMER 3

CONNY BRAAM
LEVEN VOOREEN
VRIJ ZUID-AFRIKA

HUMANIST

UITGAVE VAN
HET HUMANISTISCH VERBOND

45-STE JAARGANG
MAART 1990
NR. 3

Redactie-adres
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Tel.: 030 - 318145
Sekretariaat: Martin de Zoete
(toestel 45)
Kantooradres: Oudkerkhof 11,
3512 GH Utrecht
faxnr.: 030-367104

Redactie
Hes van Huizen (hfdred)
Ingeborg van Teeseling

Vormgeving
Hes van Huizen
Rik Tazelaar (Studio ID)

Druk
Brouwer Offset BV Utrecht

Aan dit nummer werkten o.a. mee
Ingrid Cramer
Tom Janssen
Jan Glastra van Loon
Theodor Holman
Chris Pennarts
Martin Simek

Redaktiekommissie:
Peter Heisterkamp
Hans Martens
Bram Roozendaal
Marc Hermesen

Abonnement
Een jaarabonnement kost f 30,-. Bel
030 - 318145 (toestel 28)
Leden van het Humanistisch
Verbond ontvangen het blad gratis.
Zie achterin dit blad

Advertentietarieven
De tarieven van febr. 1988
zijn van kracht.
Op aanvraag verkrijgbaar

Volgend nummer
Humanist nr. 4 verschijnt begin
april. Kopij voor dit nummer moet
binnen zijn uiterlijk 14 maart

Foto omslag: Liesbeth Sluiter

IN DIT NUMMER: CONNY BRAAM

Interview met Conny Braam. Al haar halve leven lang
vecht zij full time tegen het apartheidsregime in
Zuid-Afrika. Voor haar zijn dit heugelijke dagen. Wat
drijft haar, hoe houdt zij het vol? Ingeborg van Teeseling
interviewt haar pagina 4

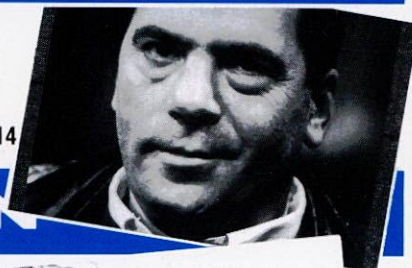
START MILIEUSERIE

Milieu is weer aktueel. En dat is maar goed ook.
Want als we zo doorgaan, zijn we binnen twee genera-
ties naar de verdommenis. Een ekologische revolutie
is nodig. Niets minder. In dit nummer start een
serie over het milieu. Daarin uitgebreid hoe we er voor
staan pagina 10

HOLMAN OVERTISCHA

Theodor Holman is weer terug in de Humanist (wel-
kom!) en schijft in dit nummer over een gekmakend
leuk boekje van Ischa Meijer. Gezin, familie, huwelijk;
het zijn ook de favoriete onderwerpen van Theodor
Holman. Vandaar pagina 14

HV-VROUWEN

De vrouwen zijn binnen het HV tien jaar georganiseerd
aktief. Dat moet worden gevierd. In de Humanist doen
we dat gepast met een terugblik. Paula van Schaveren
stond aan de wieg van de vrouwengroep.
Ingrid Cramer sprak met haar. Hoe erg was het toen, en
is het nu in het Verbond beter gesteld met de vrouwen-
emancipatie? pagina 16

Ingezonden Mededeling

STICHTING
STEUNFONDS
PRAKTISCH
HUMANISME

OUDKERKHOF 11, 3512 GH UTRECHT
TELEFOON 030 - 322786
BANK C & E 69.97.13.889

G I R O 6 1 6 8

„Ik benoem tot mijn enige en algemene
erfgenaam: de Stichting Steunfonds
Praktisch Humanisme gevestigd te Utrecht,
Oudkerkhof 11." (voorbeeldtekst testament)

Natuurlijk kunt u ons Steunfonds ook voor een gedeelte van uw nalatenschap
erfgenaam maken.
Het Steunfonds is een instelling van algemeen maatschappelijk nut. Daarom
heeft u maar 11% suksessierecht te betalen.
Voor meer informatie over testamenten: bel Marga van der Lans, medewerker
van het Steunfonds (030-322786).

IDEOLOGIEËN GAAN NIET VOORBIJ

De beelden van opgetogen, juichende, lachende, dansende mensen, eerst uit Oost-Europa later uit Zuid-Afrika, zijn aanstekelijk. Bij het kijken ernaar dringt er ook iets door van de gevoelens van bevrijding van die mensen. Maar ook iets van de verdrukking en vernedering waar die gevoelens uit voortkomen. Het één is er niet zonder het ander. De feeststemming van die mensen had geen aanleiding maar een oorzaak. Zij vierden geen verjaardag of de overwinning van een voetbalelftal, maar de aftakeling van een bewind dat hen jarenlang vanuit een zorgvuldig uitgedachte en systematisch toegepaste ideologie had onderdrukt en geterroriseerd. Ander dan verjaardagen en voetbalwedstrijden gaan ideologieën en hun vat op mensen helaas niet opeens voorbij. Nazisme en facisme zijn zelfs ondanks hun verpletterende nederlaag in de tweede wereldoorlog niet van de baan. Wie onder de huidige omstandigheden het einde van de ideologie verkondigt, die is méér uit op aandacht voor zichzelf dan voor de problemen die hij aansnijdt. Die koestert waarschijnlijk de hoop een hem dierbare ideologie voor een onbetwistbare waarheid te kunnen laten doorgaan. Mensen hebben het nog nooit zonder ideologieën kunnen stellen. Soms waren die ideologieën (ook voor aanhangers) verhuuld, soms werden zij openlijk beleden en verkondigd, soms waren zij vrijzinnig, soms

fundamentalistisch, soms tolerant, soms meedogenloos. Het vernijngst zijn ideologieën die, zonder dat zij als zodanig worden herkend, verholten, als een verinnerlijkt onderdeel van een cultuur, de diskriminatie van één groep mensen rechtvaardigen. Diskriminatie van vrouwen is niet iets dat opzettelijk als zodanig door mannen is georganiseerd. Er komen ook geen politiemensen met lange latten en geen concentratiekampen aan te pas. De meesten die haar praktiseren doen het alsof het iets vanzelfsprekends is. Niet het gedrag en de opvattingen van mensen, maar de natuurlijke (door god gegeven) aard van de man en van de vrouw maken in hun ogen dat mannen voor de ene, vrouwen alleen voor een andere, ondergeschiktere soort rollen in aanmerking komen. Dit is niet een opvatting die (nog) luidkeels wordt verkondigd, wel een die in allerlei zinswendingen en uitdrukkingen in dagelijkse gesprekken wordt bevestigd. Het is kortom niet een kwestie van beleid, maar van cultuur. Dat maakt deze ideologie niet minder hardnekkig, integendeel. Wij hebben de rollen tussen mannen en vrouwen in onze cultuur zo verdeeld dat mannen prestaties moeten leveren en vrouwen de verzorging van hun medemensen voor hun rekening horen te nemen. Dit zegt zowel iets over onze op-

vating over mannen en vrouwen als over onze waardering voor presteren aan de ene en verzorgen aan de andere kant. Die opvatting en die waardering versterken elkaar op deze manier bovendien voortdurend. Hoe deze rolverdeling tussen mannen en vrouwen een wanverhouding bevordert tussen presteren en (ver)zorgen kan niet duidelijker worden gedemonstreerd dan aan de hand van de verhouding tussen de door ons geproduceerde welvaart en de daarmee gespaard gaande uitputting van ons natuurlijke milieu. Maar dit is niet het enige voorbeeld van zo'n door achteloosheid ontstane wanverhouding in onze westerse samenleving en in haar verhouding tot andere. Het is zaak nu ook niet achteloos alles aan één oorzaak toe te schrijven. Culturen zitten op ingewikkelde manieren in elkaar. Dat neemt niet weg dat het overheersend op mannelijkheid en op presteren afgestemd zijn van onze cultuur op veel meer punten dan alleen de verhouding tussen mannen en vrouwen zijn negatieve sporen achterlaat en dat de rekening van dit alles naar mijn overtuiging niet alleen voor vrouwen een negatief saldo oplevert. Zeker is, dat wanneer de vrouwengroep in het Humanistisch Verbond dit jaar haar tienjarig bestaan viert, er nog geen reden is om te juichen. Er is wel een aanleiding, geen oorzaak voor een feest.

Jan Glastra van Loon

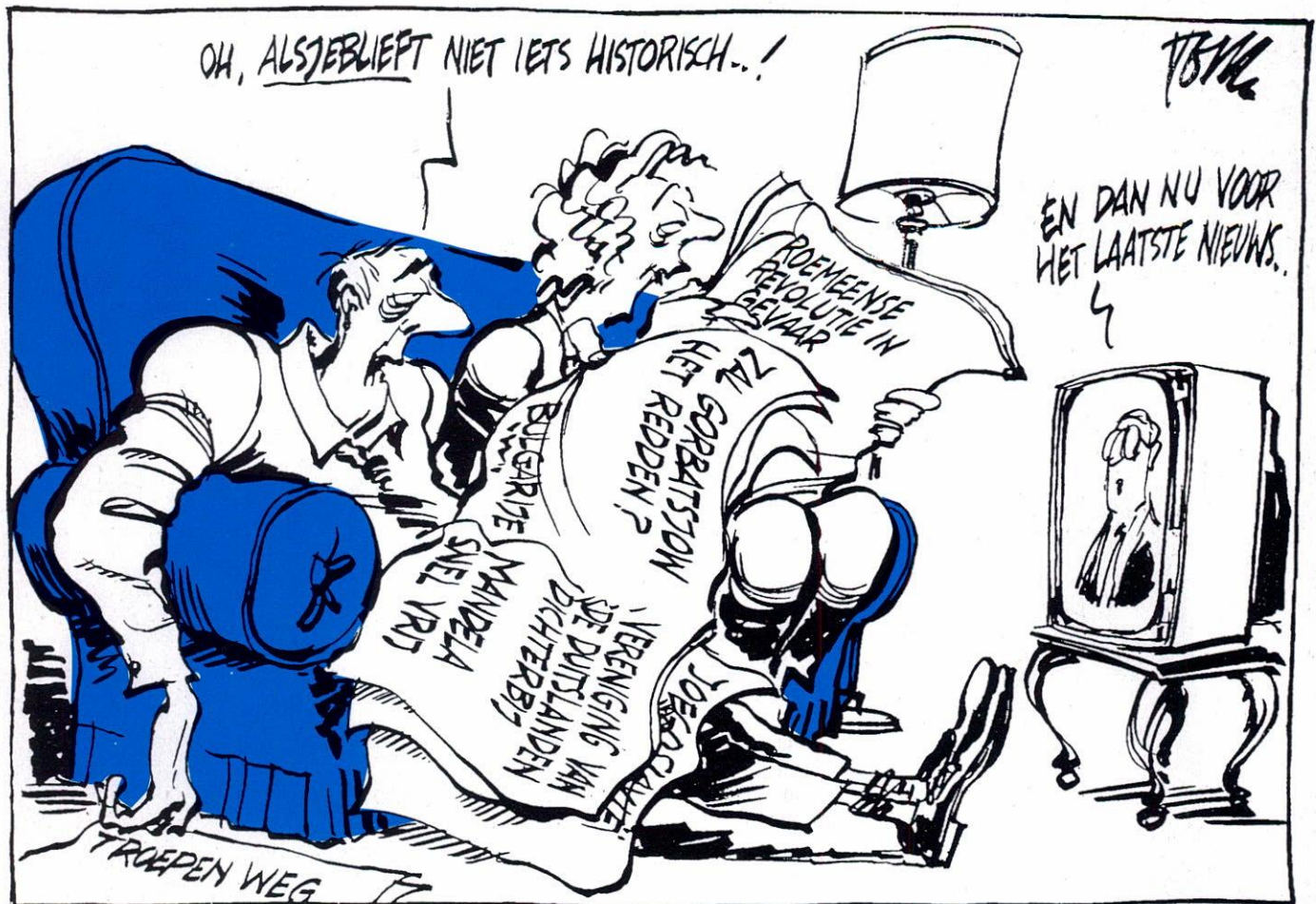

Foto: Liesbeth Sluiter

NIETS MAAKT HET LEVEN ZO INTERESSANT ALS DE ONZEKERHEID ZOEKEN.

„Als er vrede uitbreekt, wil ik onmiddellijk naar Zuid-Afrika. Ik ben nog nooit in het land zelf geweest. Wel in de frontlijnstaten, maar nog nooit in het hart. Dan trek ik me een paar dagen terug. Op de Tafelberg, stel ik me voor als romantisch beeld. Om serieus te gaan bedenken hoe het van daar af aan verder moet. Ik ben 42, zit 21 jaar in de Anti-Apartheidsbeweging Nederland. De helft van mijn leven. Een groot deel van mijn vrienden zijn Zuid-Afrikanen. Het meest intense en hartschoktelijke dat ik te vergeven heb, deel ik met hen. Dat zit heel diep. Dat kan en wil ik niet zomaar loslaten.”

Ze heeft een schoonheid die van binnenuit komt. Aan haar gezicht kun je raden wat er de laatste jaren met haar is gebeurd. Het vertelt over pijn en woede, verdriet en vermoeidheid. Maar ook over grote teugen zon, zang, dans, heftige discussies, moed, bezinning en strijd.

Conny Braam, voorzitter van de Anti-Apartheidsbeweging Nederland (AABN) en één van de grote, vrijwel onzichtbare vrouwen in de Nederlandse politiek. In de 21 jaar dat zij zich bezighoudt met apartheid, is Nederland over dit afzichtelijke systeem radikaal anders gaan denken. In het kollektief aan menselijke kracht dat dat bereikte, is Conny Braam een belangrijke figuur. Als intermediair tussen daar en hier, als lobbyiste in de Nederlandse politiek, als bedenker en instigator van tientallen campagnes op scholen, in maatschappelijke organisaties en bij het publiek. Ze schakelde de media in, die op haar beurt weer dankbaar gebruik maakte van de vaardige kommunikator die in drie minuten een ingewikkeld probleem helder en inzichtelijk kon maken.

Halflange lichtgrijze haren, uitleggende handen, vol grappen en hartstochtelijk vertelde verhalen. Conny Braam. Strijdstester tegen apartheid. En moeder. Van dochter Tessel, zeven.

IN PLAATSEN, IN DENKEN, IN DOEN

door Ingeborg van Teeseling

De eerste keer dat ik haar ontmoet is ze in alle staten van opwindning. De nacht voor onze afspraak heeft ze gewerkt. Alhoewel ze dat zelf niet zo noemt. Om 1 uur hoorde ze dat Walter Sisulu en zijn gezelschap op doorreis naar Zweden Schiphol zouden aandoen en daar een paar uur konden blijven. Een verrassingsbezoek en dat was maar goed ook. Anders had ze zich van de spanning vast dagenlang lopen opvreten. Voor de eerste keer de mensen ontmoeten waar je al zo lang actie voor voert. Dus aan de organisatie. Bloemen voor de gasten en een oppas voor de dochter.

„Het was heel emotioneel. Omhelzingen, tranen. Het ontroerde me zo. Vooral als je zag hoe die mensen na al die jaren met elkaar omgaan. Albertine en Walter Sisulu, echt een jongverliefd stel. Pink in pink liepen ze voor me uit. Ik geloofde mijn ogen niet. Vooral omdat het bij Afrikanen niet echt gebruikelijk is om emoties en liefdesgevoelens in het openbaar te tonen. Het was zo lief om te zien, zo hoopgevend ook. Blijkbaar kan het dus. Elkaar tientallen jaren niet zien en toch nog een prachttrelatie hebben. Die grote, sterke, politiek zeer actieve en belangrijke vrouw. Die een pluisje afveegde van het nette pak van haar lief. Prachtig. Die beelden staan me in mijn geheugen gegrift.”

We praten over haar ontmoeting van die nacht en ochtend. Terwijl ze koffie blijft schenken om wakker te blijven. Nog maar een sigaret. Een lichte kamer waarin het warm is achter de ramen. Twee hoog naast een tramremise in Amsterdam. Duizenden kilometers weg van het land waar ze zo van houdt.

„Als ik heel eerlijk ben, wil na de oorlog het liefste in Zuid-Afrika gaan wonen. Maar ik vind dat dat niet kan. Ik ben Nederlandse, hoor thuis in mijn eigen maatschappij, moet invloed uitoefenen binnen deze politieke situatie. Hier ben ik het meest nuttig. Dat is wat voor mij internationale solidariteit inhoudt. Mensen moeten hun politieke activiteiten in hun eigen land verrichten. De gedachten en de mentaliteit van de mensen hier veranderen. Dan wordt hulp en druk veel beter en effectiever mogelijk.

Maar ik heb een intense liefde opgebouwd voor het gebied en de mensen daar. Daar ligt mijn hart. Als ik dat zou volgen zou ik zo snel mogelijk vertrekken. Het continent is diep in me gaan

zitten. De geuren; houtskoolvuurtjes, het frisse. De natuur. Wijdse landschappen, zonsondergangen, sterrenhemels. Eindeloze ruimte. Heel lang kunnen reizen zonder grenzen tegen te komen. En de mensen. Mooie, trotse, denkende strijders. Die heel gemotiveerd nadenken over de kwaliteit van het leven, over rechtvaardigheid, democratie. Fascinerende mensen waar ik graag bij in de buurt ben. Natuurlijk heb ik in al die jaren ook veel leed gezien. Honger, pijn. Dat vind ik onverdragelijk. Maar het Afrika waar ik van heb leren houden is het Afrika dat strijdt, dat met een rechte rug door het leven gaat. En naar dat Afrika verlang ik. Dat overstijgt de pijn. Omdat het een antwoord is. Anders had ik het ook niet zo lang volgehouden. Ik ben iemand die ellende, verdriet en pijn niet kan aanzien zonder iets te willen ondernemen. Sterk idealistisch gedreven. Ik ben een echte Hollandse aanpakker. Hoe zeer ik ook geleerd heb dat zelfs dóen zijn grenzen heeft. Dat er zaken zijn die een politieke, economische en sociale oplossing vragen. Om dat door te krijgen, om dat te zien ontwikkelen, dat is voor mij een belangrijke ervaring."

Speciale positie

"Als Nederlandse zit ik daar in een speciale positie. Het woord „Hollander" is een scheldwoord. „Boer" ook. Er zijn sterke banden, ook in de taal. Ik ben één van de weinige buitenlanders die het afrikaans begrijpt. Nederlandse solidariteit betekent daar iets bijzonders. Dat er ook nog goede dingen komen uit hetzelfde land waar die ellendige Van Riebeeck vandaan kwam. Dat er behalve sadistische beulen met hollandse namen ook betrouwbare Nederlanders bestaan.

Ik ben geen buitenstaander, geen hulpverlener op doorreis. Ze weten dat het geen vrijblijvende hobby is, maar mijn dagelijks werk. Ieder bezoek dat ik gebracht heb, heeft iets opgeleverd. Aan beide kanten van de wereld doen we wat we kunnen. Werken hard aan de afschaffing van de apartheid. Ieder op onze eigen manier. We wisselen ervaringen, overwinningen en verdriet uit. Het gaat over „ons" en niet over „wij voor hen".

De houding in Nederland ten opzichte van Zuid-Afrika is veranderd. Ook het feit dat het ANC zijn strijd gedeeltelijk gewapend voert, is veel minder diskutabel. Vroeger moest je met de hand op je hart zweren dat je met dat lullige kwartje dat gegeven werd geen geweren zou kopen. Wat me daarin stak was de achterliggende witte angst: geef die zwarten een wapen en je krijgt een bloedbad. Stuitend, dat soort racisme. Nu is het vertrouwen in de beheersing en de terughoudendheid van het ANC heel groot. Er is geen mens meer die kan zeggen dat dit ongecontroleerde wilden zijn. Soms verbaas ik me over hun geduld. Het duurt al zo lang, het kost zoveel en toch slaan ze niet woevend om zich heen. Ik weet niet of ik dat zou volhouden."

We voeren een tweede gesprek, vlak na de eerste speech van De Klerk, waarin

hij het ANC legaliseert. Praten over de snelle opeenvolging van de gebeurtenissen en de mogelijke politieke en persoonlijke konsekwenties. Het systeem is onaangetaast, maar het is het begin van het einde. Conny wacht met smart op de vrijlating van Ebrahim Ismail Ebrahim, een van de voormannen op Robbeneiland. Hij is een dierbare vriend, één van de mensen waar ze het meeste van houdt. Een paar jaar geleden werd hij aan de vooravond van een bezoek aan Europa gekidnapt, gevangen gezet, gemarteld en na een proces teruggebracht naar Robbeneiland, waar hij net vandaan kwam. Al dagen belt ze met zijn advocaat. Maakt hij wel of niet een kans om vrij te komen? De

pijn niet meer kunnen hebben. Die gek worden of zelfmoord plegen. Iedereen heeft dat vaak genoeg meegemaakt. Dat is het schrikbeeld. Want je kunt het je niet veroorloven. Dus ga je nog iets harder werken.

Hoe raar het ook klinkt, op een gegeven moment merk je dat het erbij hoort. In mijn leven is de gewelddadige dood van mensen een gegeven. Dat gebeurt gewoon eens in de zoveel tijd. Ik neem vaak voorgoed afscheid van mensen. Denk regelmatig als ik wegga: „ik weet niet waar je heengaat, maar dikke kans dat ik je niet meer zie." De code is dan om dat zorgvuldig niet te zeggen. Waarschijnlijk heb je gelijk als je zegt dat dat verkrampd. Maar daar sta ik niet bij stil.

Nederlandse solidariteit betekent in Zuid-Afrika iets bijzonders. Dat er ook nog goede dingen komen uit hetzelfde land waar die ellendige Van Riebeeck vandaan kwam. Dat er behalve sadistische beulen met hollandse namen ook betrouwbare Nederlanders bestaan

jurist heeft grote reserves, zij hoopt. Gedachten aan alle mensen in de gevangenissen die je kent, aan alle ballingen die niets liever zouden willen dan morgen, nee nu, naar huis gaan. Aan de tientallen mensen, vrienden ook, die het niet meer hebben mogen meemaken. Opgeblazen, doodgemarteld, opgehangen, in ballingschap gestorven of in gevangenschap.

We filosoferen over de mogelijke vrijlating van Mandela. Verbazen ons nogmaals over de discipline van de Zuidafrikanen en maken ons zorgen over de activiteiten van extreem rechts en de machtige veiligheidsdienst. Het zijn woelige tijden. En ook persoonlijk betekent dat het begin van een paar jaar heel hard werken. Om alles vast te houden wat er is bereikt, om te zorgen dat boycots en andere sankties niet overboord gegooid worden, om aan de mensen in Nederland duidelijk te maken dat we er nog lang niet zijn. Vermoeiend, gekmakend, maar vooral opwindend en politiek zeer interessant. En natuurlijk slokt het nu helemaal alle tijd op die ze heeft. Die toch al voor het grootste deel in Zuid-Afrika ging zitten. Maar hoe zit het met rust, pas op de plaats maken, rouwen ook?

"De enige keer dat ik echt stil stond, was toen Ebrahim gekidnapt werd. Niet dat ik daarvoor gekozen had; ik ging totaal door het lint. Twee dagen lang over m'n toeren. Geen land mee te bezien. Ik voelde me zo machteloos en was ook wel verontrust over mijn eigen reactie. De hevigheid. Alles leek uit mijn handen geslagen. Daar stond ik en wilde, moest tegen de muur lopen. Rouwen, ik vind het moeilijk.

Toen Jenny Schoon met haar dochtertje Katrien op de arm werd opgeblazen, had ik het daar moeilijk mee, zeker. Maar je moet door, dus zet je je er overheen. Mijn Zuid-Afrikaanse vrienden doen dat ook zo. We praten er over, maar staan er niet te lang bij stil. Natuurlijk zijn er genoeg mensen die al die

Ik merk het wel als het allemaal voorbij is.

Natuurlijk maakt het verschil hoe iemand doodgaat. Omgebracht worden door de vijand is iets om je heel boos over te maken. Zoals bij Jenny en Katrien. Zo zinloos, zo laf, zo smerig. En toch helpt het in mijn verwerking als iemand voor de strijd gevallen is. Dan lijkt het een doel te hebben, niet helemaal onzinnig te zijn. Het zijn er zo veel, dat relativeert het toch ook.

Op de ochtend van de speech van De Klerk stierf in Tilburg een jongen van het ANC aan kanker. Hij heeft dus net niet meer kunnen meemaken dat zijn organisatie bovengronds kwam. Dat is zo bitter. Dan ben ik boos op het leven. Maar boosheid is goed. Het is een reden om door te gaan. Wanhoop is verschrikkelijk, het niet meer zien zitten. Dat ken ik van vroeger nog wel, toen ik net het huis uit was. Vooruit, wegrennen van de angst voor de totale zinloosheid van het leven. En dus proberen om je zo zinvol mogelijk te maken. Mijn werk is mijn methode om in leven te blijven. Zoals iedereen een vorm verzint. (Lacht). Je wordt geplaagd door vele kwellingen, toch? Ik vind het tenminste niet simpel. Knokken en vechten met af en toe iets leuks."

Iets leuks. Zoals de liefde?

"Nou, veel mannen vinden een vrouw als ik moeilijk te verdragen. Iemand die veel tijd, aandacht en energie stopt in haar werk, waar dan ook nog haar hart ligt. In het begin zijn ze trots, maar dat slijt snel. Het heeft nou eenmaal zware konsekwenties. Ik ben er vaak niet, heb niet altijd aandacht voor hen op de momenten waarop dat nodig is.

Vaker dan met Nederlandse mannen heb ik relaties gehad met Zuidafrikanen. Aan de ene kant is dat simpeler, omdat je niet hoeft uit te leggen waarom je leeft zoals je leeft. Maar het is ook heel ingewikkeld. Er doen zich een aantal praktische problemen voor, zoals de afstand en ook aan de andere kant het

gebrek aan tijd. Als het erg hevig is, is het bijna niet te doen. Het levert je dan meer verdriet, verlangen en wachten op dan iets anders. Buiten de eeuwig terugkerende angst dat hem wat zal overkomen. Dan komt het te dichtbij. Als er iets vreselijks gebeurt met iemand waar je van houdt, heb je niet meer genoeg aan de redenatie dat hij een gevallen strijder is. Ik ben bang dat ik dan zo verlamd zou raken dat ik dit werk niet meer zou kunnen doen. Dus ben ik daar praktisch in geworden: relaties stel ik uit tot na de bevrijding. Zelfbescherming. Kiezen of delen. Niet dat ik het echt erg vind. Ik kan het goed vinden met mezelf, vind het vaak heerlijk in m'n eentje en met m'n dochter Tes. En ik ben er niet zo dol op om verantwoording te moeten afleggen. Alleen is mijn vrijheid veel groter. Dat ik die betaal met eenzaamheid af en toe, ach, dat neem ik voor lief. Verder merk ik ook dat ik meer doe als ik alleen ben. Dan is mijn *drive* groter. In een relatie heb ik toch de neiging om onderuit te zakken. Misschien een teveel aan veiligheid, die maakt dat ik niet meer zo op de toppen van mijn kunnen wil presteren. Dat vind ik zonde. Alhoewel het natuurlijk wel prettig is voor een tijdje."

Het nest: katholiek, behoudend, na-oorlogs. Opgroeien in de schaduw van de oorlogservaringen van de ouders. Vader destijds opgepakt voor de *Arbeits-einsatz*, onder barre omstandigheden loopgraven graven. Het bombardement op Arnhem en de ontruiming van de stad. Haar moeder die haar vader bevrijdt en samen met hem lopend een tocht maakt van Arnhem naar Beverwijk. Veel honger, veel dood gezien. „Over de oorlog werd ontzettend gepraat. Aan tafel, na het eten begonnen de verhalen. Wij groeiden op met het beeld van een verschrikkelijke vijand. Er was eigenlijk maar één ding belangrijk: niet opvallen. Rustig in dat nette straatje blijven wonen, naar de kerk gaan, naar een katholieke school. Ik was een uitbundig, extrovert kind, vreselijk doenerig. Paste niet in dat milieu.

Wat ze wilden was een aardig, lief, wat bedeesd meisje. Ze kregen het tegenovergestelde. Ik vestigde de aandacht op me, terwijl zij liefst onzichtbaar zouden zijn geworden. Had ik een weekblad op m'n achtste, een restaurant in de tuin, zogenaamd een film gemaakt. Buiten de *Katholieke Illustratie* kwam er niks bij ons thuis. Daar stond nog wel eens een foto in van een filmster. Prachtige kleren had die en je kon duidelijk zien dat het allemaal heel spannend was in haar leven. Die woonde altijd in Hollywood. Ik had geen idee wat daar gaande was, maar ik wist wel dat ik daar dus moest wezen.

Mijn vader werkte bij de ACU, wat nu de AKZO is. Technisch geïnteresseerd. Al

ik ouder was en zo aan een baantje te komen. Geen neiging om in de goot te raken, nee. Waarschijnlijk vooral omdat de verleidingen van sex, drugs en rock en roll nog niet zo erg bestonden. Mijn ouders waren natuurlijk kapot toen ik weg liep. De enige dochter die rondzwierf op straat. Dachten ze. Niet dat ik een slecht kind was, ik wilde alleen maar hartstochtelijk van alles. En vooral alles wat zij niet wilden. Daar konden ze niks mee. In eerste instantie hebben ze me nog laten terugbrengen door de politie. Maar die was dat na een paar keer ook wel zat. Toen kwam er de dreiging van een kindertehuis, maar die wilden me godzijdank niet hebben. Zo'n ka die daar de sfeer zou gaan zitten

Het belangrijkste is overleven met z'n allen. En hoe meer mensen worden gedood of in de gevangenis komen, hoe meer ik het gevoel krijg dat ik de vlag moet oppakken en verder gaan

heel vroeg hadden we televisie. Ik kan me nog de beelden herinneren van Chroetsjov die met zijn schoen op tafel sloeg. Nou, dan gingen we bij ons thuis bijna weer in de onderduik. Mijn moeder aan het hamsteren; blikken naar de kelder. Altijd die dreiging dat het weer fout kon gaan. En dan moesten we beter voorbereid zijn dan de vorige keer. Het gegeven dat andere mensen vijanden konden zijn. Daar kreeg ik het als kind echt letterlijk benauwd van. Dat verkrampte, dat angstige. Daar begon ik me al snel tegen te verzetten. Ook op school, het katholieke Gelders Lyceum. Strenge tucht, veel beperkingen. Binnen een half jaar was ik daar vertegenwoordigster van de laagste klassen, zat ik in de redactie van de schoolkrant, schreef onophoudelijk musicals. Ik week af en deugde dus niet. Vooral als meisje was het zeer ongepast."

„Toen ik een jaar of vijftien was heb ik de trein gepakt en ben niet meer terug gekomen. Ik verstikte. Moest daar weg. Heb een tijdje rondgezworven, me in leven gehouden door steeds te doen alsof

te verzieken. Daar hadden ze geen zin in. Gelukkig maar, want het enige waar ik niet tegen kan is als iemand aan mijn vrijheid komt. Dat was toen al zo. Dat zit diep in me."

Eindelijk thuis

Uiteindelijk kwam ik in Amsterdam terecht waar ik ben gaan werken bij Trouw. Eerst heb ik daar de strips gekuist, wat wil zeggen dat ik alle „o jeetjes" en „verdories" eruit moest halen. Uit pure ballorigheid begon ik dat in te vullen met „alle zeven kanonskogels nog an toe", wat voor de zetter onbegonnen werk was. Toch was dat een hele interessante tijd voor mij. Trouw had een ommezwaai gemaakt wat Vietnam betrof en er werkten mensen als Aukje Holtrop en Rudi van Meurs (beide nu VN, ivt). Hele progressieve journalisten, die iets te bevechten hadden. En toen ik een tijdje later redaktiesekretaresse werd, zat ik middenin de heftige discussies over politiek. Dat boeide me vreselijk. Vanaf de tijd dat ik een jaar of veertien, vijftien was had ik thuis in het geheim het dagboek van Che Guevara

gelezen. Wat die man dacht en mee-maakte! Ik moest wel zorgen dat het uit de buurt bleef van mijn ouders, die noch op lezen, noch op politiek gesteld waren. Mijn moeder kon soms wat bozig roepen: „kind, je verleest je hele verstand.” Lezen was zonde van je tijd en zelfs gevaarlijk. De angst dat ik op deze manier nooit aan een man zou komen. Klassebewustzijn.

Die laatste jaren thuis. Ik barstte van de creatieve energie. Wilde over alles praten, wilde begrijpen hoe de wereld in elkaar zat. Dus begon ik in het wilde weg te lezen. Toen ik bij Trouw kwam, had ik het idee dat ik eindelijk thuis was. Die mensen waren bezig met wat

mij interesseerde. In diezelfde tijd leerde ik een aantal Zuidafrikanen kennen en bijna van de ene dag op de andere werd ik onvoorstelbaar boos op de wereld. Ik begon de grotere verbanden te zien en wat ik zag beviel me niks. Ik werd lid van een radicale jongerenbeweging, de Socialistische Jeugd. Heel prettig. Iedereen was daar kwaad, ze geloofden ook in revolutie. In donkere keldertjes bij elkaar zitten en praten. Ik zat in een hoekje en zoog alles in me op. Ik denk dat ik van al die mensen in die keldertjes de enige ben die nu nog op deze manier politiek actief is.

Toen ik 21 werd, is het toch nog goed

gekomen met mijn ouders. Ik was zelfstandig en dat bleek een beter uitgangspunt om met ze te praten. Alhoewel ik niet denk dat ze het ooit geaccepteerd hebben. Ze blijven een grote reserve houden. Zijn wel solidair, maar ook ontzettend bang en onbegrijpend. Snappen niet waarom ik me willessen wetens in deze problemen stort. Waarom ik niet gewoon een leuke man trouw en ergens ga wonen. Maar soms zijn ze ook wel eens een beetje trots. Een paar dagen geleden zat ik in Brandpunt. Toen stond mijn vader 's avonds op mijn antwoordapparaat. „Ik wou even zeggen, ook namens je moeder, dat we het heel goed vonden.” Nou, dan zit ik te

VOLGEND JAAR IN KAAPSTAD

Zaterdag 10 februari, het 7-uur Journaal. Het duurt even voor ik me realiseer dat er gezegd wordt dat Mandela nu echt vrijkomt. Morgen, volgens de berichten. De beelden: de speech van De Klerk, een dansende en zingende bisschop Tutu, een klein historisch overzicht van de politieke carrière van de *Zwarte Pimpernel* en champagne bij de AABN. Conny als stralend grijs middelpunt. Als ik haar bel klinkt ze vooral moe, alhoewel dat na een minuut wegtrekt en plaatsmaakt voor feest. „Wat een weken, wat een beelden. Ik zuig me helemaal vol. Wil niks anders meer.”

Om 8 uur is de NOS al wat minder feestelijk. Legt er de nadruk op wat er allemaal niet is gebeurd. Ophefing van de noodtoestand, de vrijlating van alle politieke gevangenen, het afschaffen van de apartheid. Nu ook een stukje commentaar van Winnie. Prikkelraad boven haar hoofd, een tropenhelm op en zeer onderkoeld. Dansende straten in Soweto en de woede van de blanke fascistische Afrikaner Weerstandsbeweging. „De Klerk verkoopt het blanke ras.” Boesak en Jesse Jackson bezoeken Crossroads en worden uit elkaar gejaagd met zwepen en traangas. Het is zaterdagavond en ik ben, laten we zeggen, elders. Voor een journalist het meest vreselijke gevoel dat er is. Ergens gebeurt het en jij bent er niet bij.

Zondagmiddag 5 uur. Bij de AABN staat de televisie afgestemd op CNN met een *special report* vanuit Z-Afrika. Zo'n dertig mensen kijken, kletsen, maken grappen. En beloven elkaar „volgend jaar in Kaapstad.”

Conny rookt, lacht en loopt wat heen en weer.
 Commentaar leverend bij

de beelden. Af en toe meejuichend, scanderend, swingend. Tessel komt binnen en wordt omhelsd. Klein blond meisje dat haar best heeft gedaan rastavlechtjes in haar steile haar te maken. Ma bewondert het resultaat en steekt een ANC-vlaggetje tussen de staartjes. We wachten op Mandela's speech in Kaapstad. Conny neemt een asperientje. Hoofdpijn.

Een uur later lopen we naar de Dam. Windkracht 10 stelt hoge eisen aan de dragers van de spandoeken. Conny met Tessel aan de hand, huppelend bijna. Op de Dam minstens net zoveel spreuwen als mensen. Kameraploegen, muziek, spreekkoren. Zoals dat hoort bij een demonstratie. De eerste die ik meemaak waarbij

we iets vieren. De voorzitter zet zich met burgemeester Van Thijn en „vips” als Joeroen Krabbé aan de kop van de stoet. Tientallen fototoestellen klikken, fotografen vallen over elkaar heen. We lopen. Abri's ontwikkeld, struikelend over stoepjes. Het is koud.

Om 7 uur zijn we op het Leidseplein. Conny is moe en wil naar huis. Het gedrang was net te veel. Ze werkt zich buiten de menigte, loopt rond met gefronste wenkbrauwen. Groene rok, zwart leren jack, paarse sjaal. Rookt een sigaret. De voorzitter op haar feestje.

TB/M

- PROBLEMEN ROND VRIJLATING -

stralen, niet te geloven. Dat is een ont-
wikkeling geweest. Vroeger, toen heel
Nederland nog in het apartheidssys-
teem geloofde, was dat bij mijn ouders
net zo. Als ik dan thuis was, vermeed ik
in de gesprekken gewoon wat ik deed.
Vertelde over de mensen die ik ontmoet-
te en de plaatsen waar ik was geweest.
Maakte er een spannend verhaal van
en zweeg over de politieke implicaties."

Ben je nooit bang geweest?

"Voorzichtig. Ik ben een heel trots
iemand en weiger toe te staan dat ande-
re mensen een dermate grote invloed op
mijn leven hebben. Want angst ver-
lamt. Maar ik ben ook niet gek, want ik
wil graag overleven. Dus pas ik goed
op. Want ik weet hoe gevaarlijk ze zijn.
Het is nog maar twee jaar geleden dat
Dulcie September werd vermoord in Pa-
rijs. Toen kwam het wel heel dichtbij. Ik
kende haar goed, dus dat maakte het
des te schrijnender.

Ik ben wel eens bedreigd. Pakjes met
kogels en een briefje dat de volgende
niet per post zou komen. Dat soort din-
gen. Angst voor Tessel? Nee, ja. Ik denk
dat je het heel moeilijk krijgt als je dat
toelaat bij jezelf. Dus sla je aan het re-
denen. Politieke moorden in Parijs
zijn geen nieuw gegeven, in Amster-
dam wel. Ik denk dat dit een redelijk
veilige plek is. Maar ik heb ook veel
gereisd. Ben in landen geweest waar
veel van onze mensen zijn vermoord.
Dan ben ik af en toe wel bang, ja. Maar
het gaat maar door en door en door. Het
belangrijkste is overleven met z'n allen.
En hoe meer mensen worden gedood of
in de gevangenis komen, hoe meer ik
het gevoel krijg dat ik de vlag moet op-
pakken en verder gaan. Voor hen.

Natuurlijk zijn er dan momenten waar-
op je over je eigen uithoudingsvermo-
gen en moed heengaat. En dat heeft
konsekwenties. Voor je gezondheid bij-
voorbeeld. Je wordt er heel erg moe
van. Ik heb wel eens inzinkingen ge-
had. „Laat me met rust, ik kan niet
meer. Waarom, waarom". Maar dat zijn
korte depressies en ik heb er de laatste
jaren vaker last van dan vroeger. Je ziet
dingen zich keer op keer herhalen. Kent
steeds meer mensen, dus ook meer
mensen die het niet redden. Voor zo'n
depressie ga ik dan even zitten. Eerst
een of twee nachten niet slapen, mok-
ken in m'n eentje, boos zijn. Dan komt er
een hoop nijd en frustratie uit. Meestal
zoek ik de dag daarna één van mijn
goede vrienden op om tegenaan te pra-
ten. Als ik mazzel heb kan ik ook nog
wel eens een beetje janken. Vrienden
weten dat het dan niet de bedoeling is
dat ze me troosten of praktisch proberen
te helpen. Dat ik alleen maar wil klagen
en zeuren. Dus die knikken en luisteren.
En na een dag of twee is het weer over.
Nee, nooit een inzinking gehad waar ik
niet meer uitkwam. Waarschijnlijk ook
omdat ik goed ben in mijn koffers pak-
ken als ik zoiets voel aankomen. Dan
probeer ik meestal een reis te plannen.
Reizen vind ik heerlijk. Los, weg, veran-
dering van omgeving, zon en mensen
daar. Dan is het snel over met de ellen-
de. Want niets maakt het leven zo in-
teressant als de onzekerheid zoeken. In
plaatsen, in denken, in doen."

Studiedag Vrouwen en mensenrechten in Latijns-Amerika

Op vrijdag 6 april organiseert het Hu-
manistisch Overleg Mensenrechten
(HOM) een studiedag over het onder-
werp „Vrouwen en mensenrechten in
Latijns-Amerika". De dag vindt plaats
van 10.00 uur tot 16.00 uur in het Eras-
mushuis, Oudkerkhof 11, te Utrecht.

In werkgroepen wordt vanuit verschil-
lende invalshoeken gediscussieerd
over vrouwen, mensenrechten en ont-
wikkelingssamenwerking. In één werk-
groep staat het Nederlandse regerings-
beleid ter discussie; een tweede werk-
groep neemt het beleid van partikuliere
ontwikkelingsorganisaties (ngo's) on-
der de loupe en een derde en vierde
werkgroep buigen zich over de betrok-
kenheid en ervaringen van maatschap-
pelijke en politieke groeperingen (vrou-
wenorganisaties, solidariteitsgroepen,
mensenrechtenorganisaties en de poli-
tiek).

Een aantal Nederlandse deskundigen
en betrokkenen zijn gevraagd om aan
de hand van tevoren opgestelde diskus-
sievragen hun visie te geven in de ver-
schillende werkgroepen als inleiding

op de discussie. Daarnaast zullen als
speciale gasten vier Latijnsamerikaan-
se vrouwen aanwezig zijn. Er zijn verte-
genwoordigsters van de mensenrech-
tenkommissie van El Salvador
(CDHES), de organisatie van weduwen
uit Guatemala (Conavigua), een orga-
nisatie van vrouwen voor vrede uit Hon-
duras en tenslotte de groepering van
familieleden van vermisten en poli-
tieke gevangenen uit Chili. Deze vier
vrouwen zullen deelnemen aan de vier
werkgroepen en 's morgens en 's mid-
dags voor de start van de werkgroepen
kort reageren op de thema's en tevoren
opgestelde discussievragen.

Voor de studiedag kan men zich opge-
ven bij HOM, Postbus 114, 3500 AC
Utrecht. Tel. 030-318145: Ellen Verwiel
of Pieter van Veenen. Het volledige pro-
gramma en achtergrondmateriaal
wordt tevoren aan de deelnemers op-
gestuurd. Kosten voor de studiedag (in-
klusief lunch en koffie of thee) bedragen
f 10,- te betalen via toe te zenden ac-
ceptgiro's.

Losvast-symposium over zelfstandig wonen

Stichting LosVast organiseert op vrij-
dag 20 maart in het Provinciehuis te
Den Bosch onder de titel „Wie niet sterk
is moet slim (geweest) zijn" een sympo-
sium over het stijgend aantal ouderen
dat - ook al is het met moeite - graag zo
lang mogelijk zelfstandig wil wonen.
En over de éénpersoonshuishoudens:
Eénderde van de huishoudens zal in de
jaren negentig een éénpersoonshuis-
houden zijn.

Het symposium richt zich tot professio-
nele beleidsmakers, ondernemers en
belanghebbenden. Het is bedoeld om
de balans op te maken en plannen te

ontwikkelen voor de jaren negentig. De
knelpunten worden geduid en verdui-
delijkt door een architect, een econoom,
een vormgever, en een lid van het VAC
(richting wonen).

De kosten zijn f 65,- inclusief symposi-
umbundel, info's en buffet. Maak dit be-
drag over op giro 2421600 van Stichting
LosVast in Den Bosch, m.v.v. „30-3". U
ontvangt daarna meer informatie over
deze dag.

Stichting LosVast, secr. Empelsedijk 14,
5235 AE Den Bosch tel. (van 9.00-10.30
uur) 073-421323.

Nieuwe Van 't Zelfde uit

Het maartnummer van *Van 't Zelfde*, hu-
manistisch kwartaalblad voor homo's,
is grotendeels gewijd aan het thema **ho-
moseksualiteit & mensenrechten**. Van
't Zelfde sprak met Andrew Prichodsky,
een Brit die wegens seksueel contact
met 17-jarige jongens al acht jaar in En-
geland in de gevangenis zat en nu in
Nederland asiel heeft aangevraagd.
Verder een interview met staatssekre-
taris Aad Kosto, verantwoordelijk voor
het asielbeleid. Wat kun je als „homo"-
asielzoeker van Nederland verwach-
ten? En: wat kan de Nederlandse rege-
ring doen om de verouderde Britse zede-
lijkheidswetgeving te veranderen?
Verder in dit nummer: voortzetting van
de polemiek over fundamentalisme en
homoseksualiteit met o.a. Jan Glastra
van Loon en een 12 pagina's tellende

bijlage met alle informatie over het ko-
mende 20ste ontmoetingsweekend.

Voor geïnteresseerden is *Van 't Zelfde*
gratis verkrijgbaar. Een telefoontje met
het HV (030) 318145 (Ariane de Brauw) of
een kaartje naar Postbus 114, 3500 AC
Utrecht, is genoeg. (mdz)

Het gaat bar slecht met de natuur en met het milieu. Wereldwijd maar zeker in Nederland, één van de meest vervuilde landen. De uitbuiting van natuur en milieu stuurt ons regelrecht af op een economische ramp. Dat weten we wel, maar we willen er nog niet echt aan. Want dan moeten we er wat voor laten, moeten we ons denken en doen drastisch veranderen. Zo'n ekologischer revolutie is de enige mogelijkheid om te bereiken dat Nederland nog generaties lang mee zal kunnen. Daarvoor is het nodig dat zo snel mogelijk wordt ingegrepen. Want later is te laat.

Reden genoeg voor de redactie van de Humanist om met ingang van dit nummer een serie artikelen te publiceren die u systematisch informeert over hoe het er voor staat met ons milieu en wat we kunnen en moeten doen om te komen tot een schone toekomst. De visie en standpunten in deze serie worden overigens niet noodzakelijkerwijs gedeeld door het bestuur van het HV.

Deze eerste aflevering gaat over hoe we er voor staan. Volgende afleveringen gaan over de natuur, de landbouw, de rol van de konsument, de industrie en het bedrijfsleven en over het gebruik van energie.

OM NEDERLAND ZO I GENERATIES LANG MI REVOLUTIE NODIG

De tekst van deze serie is ontleend aan het boekje „Leven en later leven, pleidooi voor een schone toekomst“, een prima boekje dat is uitgegeven door vier natuur- en milieuorganisaties: Natuurmonumenten, Natuur en Milieu, de Vogelbescherming en het Wereld Natuur Fonds.

We kunnen ons voorstellen dat u niet zo lang wilt wachten tot de gehele tekst in de Humanist is verschenen. U kunt dan zelf een exemplaar van het boekje bestellen door f 12,50 per exemplaar over te maken op girorekening 3150252 ten name van Milieuboek te Amsterdam onder vermelding van „boekje Later Leven“.

DEEL I: HOE STAAN WE ER VOOR?

TE RICHTEN DAT HET NOG KAN, IS EEN EKOLOGISCHE

Honderd jaar geleden werd Nederland het „priëel van Europa“ genoemd en inspireerde onze fraaie natuur Gorter tot zijn beroemde gedicht „Mei“. Maar binnen een eeuw dreigt Nederland te veranderen in een eentonige groene leegte waarin flora en fauna onder zware druk staan, het landschap ernstig is aangetast en de vervuiling zich op-hoopt.

Gelukkig erkennen publiek, politiek en bedrijfsleven dat er nu ingrijpende veranderingen nodig zijn. En dat het met onze energievoorziening, onze landbouw, onze industriële productie en consumptie en onze verkeersstromen zó niet langer kan.

Maar waar gaan we heen met het onderkennen van die problemen? Welke weg wordt bewandeld om een werkelijk schone toekomst te bereiken? Welke keuzen worden gemaakt, welke prioriteiten gesteld en welke oplossingen gekozen? En waar leidt dat alles toe?

Gegeven de aandacht en brede belangstelling die de zorg voor het milieu en de natuur de laatste jaren heeft verworven, is nu de tijd rijp voor daden. Maar dan wel daden die echt gaan zorgen voor een schoner milieu en een duurzame natuur van hoge kwaliteit. Geen daden die slechts beogen onrust weg te nemen, symptomen te bestrijden of goede sier te maken.

Natuurmonumenten, Wereld Natuur Fonds, Vogelbescherming en de Stichting Natuur en Milieu hebben uitgesproken ideeën over zo'n structureel en effectief beleid. Een beleid dat kiest voor voorkomen en genezen, een beleid dat visie en samenhang vertoont en bovenal een aanpak die vruchten afwerpt.

Geén alternatief dat Nederland terug wil brengen naar de trekschuit en de wastobbe, maar goede, bruikbare ideeën die de kwaliteit van ons leven zullen verbeteren. En ons werkelijk op weg zullen helpen naar een schonere toekomst. Want daarvoor is het nog niet te laat. Wanneer we er tenminste nú geen gras over laten groeien. En de juiste dingen durven te doen.

De kennis en techniek die de mens heeft verworven om voor een groot deel – schijnbaar – onafhankelijk van de natuur te opereren, en zelfs om die natuur naar zijn hand te zetten, heeft desastreuze gevolgen gehad. Vernietiging en versnippering van natuurgebied en achteruitgang of zelfs het verdwijnen van flora en fauna, verzuring, vermeting, verdroging, broeikas effect, aantasting van de ozonlaag, vervuiling, verspilling van natuurlijke hulpbronnen en energie.

We produceren en consumeren meer dan ooit tevoren, maar verzuimen daarbij voldoende rekening te houden met natuur en milieu. We plegen rooibouw op de natuur en verstoren daarmee de natuurlijke kringloop, die een voorwaarde is voor het leven op onze aarde. En we lopen gevaar: door de financiële lasten, de bedreiging van de volksgezondheid (bijvoorbeeld door het gat in de ozonlaag, waardoor de kans op huidkanker toeneemt) en de bedreiging van de nationale veiligheid (denk aan het broeikas effect, waardoor de zeespiegel stijgt).

Waarschuwingen slaan we in de wind

Al in 1864 verscheen „Man and nature, or physical geography as modified by human action“ van de Amerikaanse staatsman George Perkins. Een eerste waarschuwing, waaraan Perkins aangaf dat de mens door zijn kortzichtig handelen letterlijk en figuurlijk zijn bestaansgrond zou vernietigen. Andere waarschuwingen volgden.

Een eeuw later stonden natuur en milieu opnieuw in de schijnwerpers. In 1972 publiceerde de Club van Rome haar rapport „Grenzen aan de groei“, waarin werd gewaarschuwd dat Perkins' vooruitzichten hard op weg waren werkelijkheid te worden. De oliecrisis van 1973 zorgde vervolgens voor een korte periode van bezinning omtrent onze energievoorziening. Maar daarna werd het weer stil. De waarschuwingen waren in de wind geslagen, de milieuproblematiek verdween naar de achtergrond en de vervuiling ging door. Pas halverwege de jaren '80 brak in brede kring het besef door, dat de uitbuiting van natuur en milieu ons regelrecht op een ekologischer ramp afstuurt. Milieubeschermers worden niet langer afgeschilderd als doemdenkers op getewollen sokken of zweverige types zonder gevoel voor realiteit; „milieu“ is een belangrijk item geworden bij internationale topconferenties, politieke discussies, gesprekken op straat en in huis en in de beleidsvoering van overheden en bedrijfsleven. De internationale milieukonferentie, die in maart 1989 in

Den Haag werd gehouden, is maar één voorbeeld van het toegenomen milieubewustzijn.

Van rooibouw naar duurzaamheid

Toch zijn we eigenlijk nog niet eens begonnen. We moeten naar een situatie, waarin het milieu niet langer wordt afgewogen tegen economische belangen, maar beschouwd wordt als een randvoorwaarde waarbinnen we economische activiteiten kunnen ontwikkelen.

Thans leeft een kwart van de wereldbevolking in het geïndustrialiseerde Noorden en Westen en verbruikt ca. 80% van de wereldvoorraad aan grondstoffen. Grondstoffen die voor het grootste deel niet meer door de natuur worden bijgevoerd. Om de overige driekwart van de wereldbevolking een menswaardig bestaan te bieden, is in ieder geval een betere verdeling van de rijkdom, en waarschijnlijk ook verdergaande economische groei nodig. Gaat die groei gepaard met dezelfde verschijnselen als tot nog toe in het Westen en groeit het consumptiepeil in de ontwikkelingslanden naar dat van de „eerste wereld“, dan zullen natuur en milieu daar aan bezwijken. Duidelijk is dus, dat de ontwikkeling in de derde wereld, maar vooral ook het toekomstig beleid bij ons, moet uitgaan van duurzaamheid. Duurzaamheid wil zeggen: alleen die activiteiten ontplooi die de ecosystemen in Nederland en daarbuiten niet aantasten. Aan de „eerste wereld“ de taak om met de inzichten die wij nu hebben oplossingen te vinden en aan te bieden waar de hele wereld haar voordeel mee kan doen. Waarbij milieuvriendelijke productie, zorgvuldig beheer van de natuurlijke hulpbronnen en bescherming van natuur en milieu voorwaarden zijn voor het bereiken van een zeker welvaartspeil.

Beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald

„Binnen één generatie zal de wijze van produceren en consumeren moeten voldoen aan de voorwaarden van duurzame welvaartsontwikkeling. Deze trendbreuk zal nu ingezet moeten worden.“ Dat stelt het regeerakkoord. De konsekwentie van die doelstelling is dat we nu onmiddellijk effectieve maatregelen moeten nemen. Maatregelen die de negatieve trends in natuur en milieu ombuigen, maatregelen die onze kansen werkelijk keren, zonder „terug naar af“ te heven.

Uitgangspunt voor het toekomstig beleid moet zijn dat ons totale doen en laten geënt wordt op het principe van duurzaamheid. Activiteiten die niet op duurzame wijze verenigbaar zijn met

behoud van de kwaliteit van natuur en milieu – in en buiten Nederland – moeten worden beëindigd. En hoewel natuur- en milieubehoud zeker ook in internationaal verband moet worden aangepakt, moet Nederland beslist niet wachten met het nemen van maatregelen tot actie op Europees of mondiaal niveau worden aangekondigd. Vast staat dat nú een beleid ingezet moet worden dat steunt op twee hoofdpijlers.

1. De eerste pijler van het beleid moet het tot stand komen van een duurzame natuur zijn waarbij, naast het behoud en de ontwikkeling van natuurgebieden en de bescherming van soorten, de nadruk wordt gelegd op het in stand houden en bevorderen van natuurlijke processen. Daarvoor is onder andere nodig:

- een ruimtelijke planning die verstoring en versnippering van de natuur terugdringt in plaats van bevordert
- dat landbouwgrond die uit productie genomen wordt, benut wordt voor het oplossen van knelpunten in en rond natuurgebieden (militaire oefenterreinen bijvoorbeeld) en voor natuur-ontwikkeling
- een ingrijpende beperking van het gebruik van meststoffen en chemische bestrijdingsmiddelen door over te schakelen op biologische en geïntegreerde landbouw
- het voorkomen en terugdringen van verdroging en een intensievere inspanning gericht op sanering van land- en onderwaterbodems.

2. De tweede pijler van het beleid moet zijn het sterk reduceren van het gebruik van eindige hulpbronnen en het bevorderen dat vernieuwbare hulpbronnen op een efficiënte en duurzame wijze worden gebruikt.

Dit betekent onder andere:

- het met de helft omlaag brengen van het verbruik van fossiele brandstoffen door energiebesparing en het aanwenden van wind- en zonne-energie en aardwarmte.

Verder moet de verspilling van grondstoffen worden tegengegaan. Door hergebruik te bevorderen en zuiniger te produceren

- het stoppen van die Nederlandse activiteiten die een aantasting van de natuur in ontwikkelingslanden veroorzaken. In deze sfeer past o.a. het terugdringen van het gebruik van tropisch hardhout en van veevoer voor de productie waarvan tropisch bos wordt gekapt. Nederlandse steun aan ontwikkelingsprojecten die schadelijk zijn voor de natuur in de derde wereld dient te worden beëindigd: die welke de natuur ten goede komen dienen te worden gesteund

- het met 80 à 90% terugbrengen van de luchtverontreiniging door verzurende stoffen, ozonbedreigende- en broeikasgassen vóór het jaar 2000. Dat kan door technische maatregelen, volumevermindering van de veestapel, energiebesparing en terugdringing van het autoverkeer. Dat laatste o.a. door verbetering van het openbaar vervoer en uitbreiding van

We weten niet in welke mate de al veroorzaakte schade te herstellen is. We weten wél dat met deze maatregelen eventuele toekomstige schade kan worden beperkt of voorkomen.

de voorzieningen voor fietsers en voetgangers.

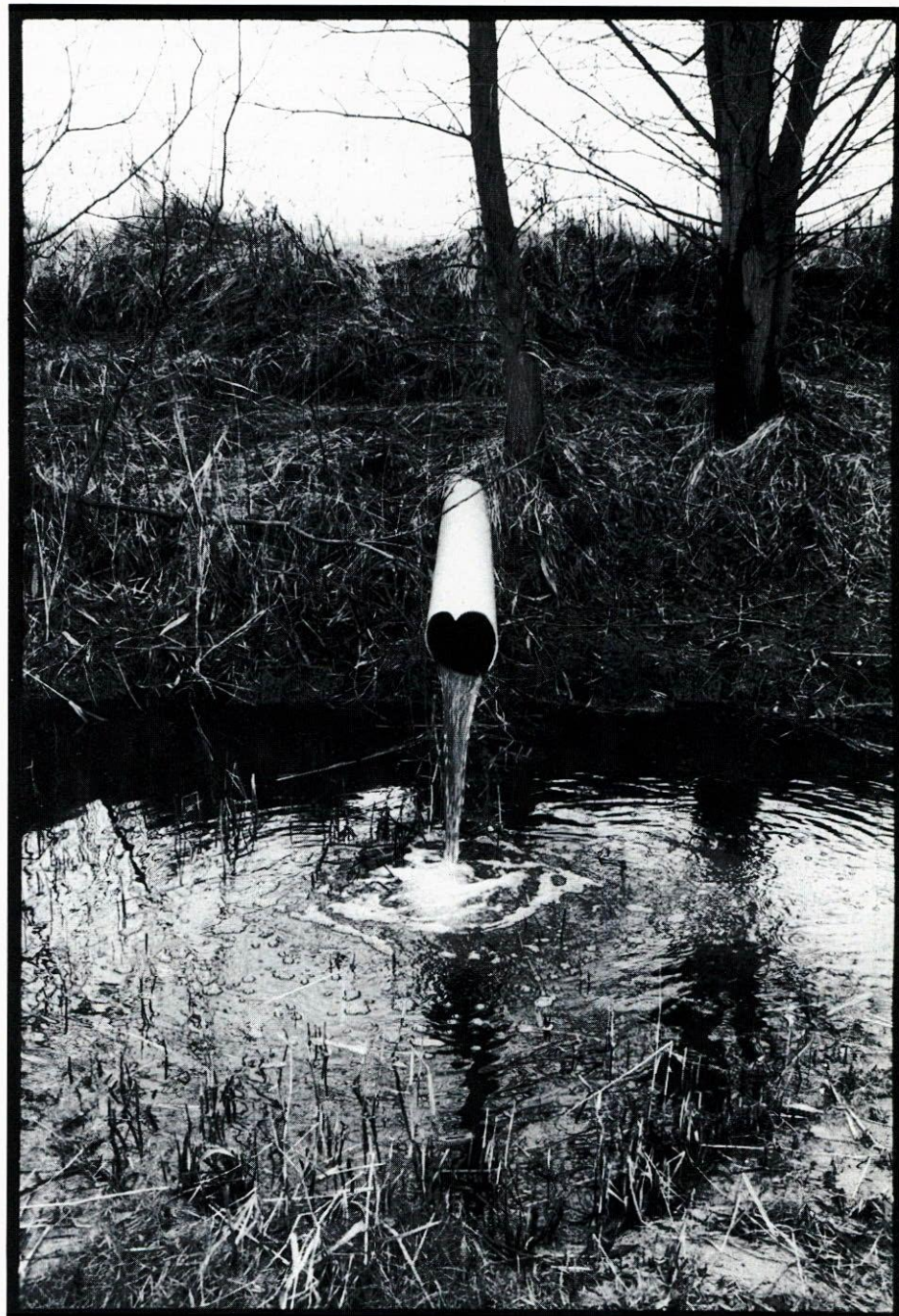
Nederland moet daarbij met kracht bevorderen dat deze nationale maatregelen worden aangevuld met maatregelen op internationaal nivo o.a. door op internationale konferenties en tijdens overleg op EG-niveau, aan te dringen op een zeer stringent natuur- en milieubeleid.

Duurzaamheidswet

Het enten van ons doen en laten op het principe van duurzaamheid houdt in dat aan tal van maatschappelijke activiteiten randvoorwaarden moeten worden gesteld. Ekologische en milieuhygiënische grenzen moeten worden ge-

trokken op een wijze als de schatkistbewaarder grenzen stelt aan ons financiële doen en laten: een Comptabiliteitswet voor het milieu – een „duurzaamheidswet“ – moet de milieuminister die bevoegdheid geven. Daarbij is een planmatige aanpak vereist. Dat kan door de vorming van een milieuplanburo met een functie en het gezag die vergelijkbaar zijn met die van het Centraal Planbureau.

We weten niet in welke mate de al veroorzaakte schade te herstellen is. We weten wél dat met deze maatregelen eventuele toekomstige schade kan worden beperkt of voorkomen. Het is, kortom, zeer de moeite waard het roer nu om te gooien: dáárvoor is het zeker niet

te laat. Wel is het zaak dat nu te doen: beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald.

Planmatige aanpak voor snelle resultaten

Het is een natuurlijke menselijke reactie om behoudend te zijn. Je gaat niet „zomaar“ veranderen, je ruilt zekerheden niet „zomaar“ in voor onzekerheden. Je wacht liever even en kijkt wat anderen doen. Dat geldt voor het persoonlijke vlak, maar zeker ook op grotere schaal. En het geldt ook voor de nationale en internationale politiek.

Maar uit het RIVM-rapport „Zorgen voor Morgen“ (1988) komt duidelijk naar voren dat we in Nederland niet kunnen wachten op Europese milieumaatregelen. Uiteraard vragen mondiale problemen wereldwijde aanpak, maar als „meest vervuilde land ter wereld“ is voor Nederland ieder uitstel uit den boze.

Intussen is een land als West-Duitsland veel verder met maatregelen tegen de luchtverontreiniging door grote stookinstallaties, en hetzelfde geldt voor de bescherming van belangrijke grondwatergebieden. Alleen Wallonië was in Noord-West-Europa nog later dan Nederland met het invoeren van een mestregelgeving. In Zweden damt men actief het woonwerkverkeer in. De Denen boeken belangrijke successen in het terugdringen van wegwerpverpakkingen en stimuleren actief de biologische en ecologische landbouw.

Waar blijft Nederland?

Gezien de ernst van de situatie in ons land is een planmatige aanpak van de problemen dringend gewenst. Op korte termijn is een soort noodplan voor natuur en milieu nodig, dat niet alleen ondersteund wordt door overheid en politieke partijen, maar ook op sympathie en ondersteuning van maatschappelijke stromingen zoals kerken, milieu-organisaties en consumenten kan rekenen. Het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP) had dat plan moeten zijn. Maar is het helaas (nog) niet. Het NMP pakt de zaken te langzaam aan, en met te weinig geld.

Nieuwe milieuschade voorkomen en aangerichte schade – waar mogelijk – herstellen kost ongeveer 10 miljard gulden per jaar extra. Daarnaast is zo'n 20 miljard nodig om deze milieu-investeringen effectief te houden. Dat lijkt misschien veel; in werkelijkheid gaat het om niet meer dan een paar van onze procenten koopkracht-groei. Afgezet tegen de kosten die nu voortmodderen en pas later opruimen met zich brengen zijn de bedragen zelfs zeer gering. Bovendien betaalt zo'n investering in onze toekomst zichzelf gemakkelijk terug. Bijvoorbeeld door besparingen op energielasten. En door besparing op wegenaanleg bij investeringen in een beter openbaar vervoer. Door besparingen op de gezondheidszorg, mogelijk doordat een schoner milieu minder nadelige invloed heeft op de gezondheid. En bijvoorbeeld door de besparingen die realiseerbaar zijn wanneer we productiesystemen hanteren die gericht zijn op terugwinning en hergebruik van grondstoffen.

Tenslotte zal een succesvol milieubeleid eerste levensbehoeften goedkoper maken: schoon drinkwater, bijvoorbeeld. Waar de investeringen dus relatief gering kunnen worden genoemd, levert een bewust milieubeleid bovendien voordelen op die niet in geld zijn uit te drukken. Zaken die voor de kwaliteit van ons leven van essentieel belang zijn: stilte, frisse lucht, een gezonde natuur, schoon water, een schone bodem.

Scenario

Nederland zo inrichten dat het nog generaties lang mee kan, dat is het uitgangspunt. Om zo'n ecologische revolutie te laten slagen is een verandering van het denken en doen van vijftien miljoen Nederlanders onontbeerlijk. Verschillende groepen hebben daarbij verschillende taken:

- de overheid moet het milieubeleid strakker reguleren, waardoor milieuvriendelijke activiteiten gestimuleerd, milieuschadelijke activiteiten echter afgeremd worden; opi-

niepeilingen tonen aan dat hiervoor onder de bevolking zeer brede steun bestaat

- het bedrijfsleven moet schone technologische oplossingen en producten krachtig stimuleren en de milieu-onvriendelijke afzweren
- de consument moet bereid zijn een deel van de koopkrachtgroei in te leveren als investering in een schoon Nederland en moet bewust keuzen maken bij het boodschappen doen, de wijze van huishouden, het omgaan met afval en de wijze van vervoer.

Voor het terugdringen van het autobuik gebruik ligt het initiatief bij de overheid, voor het verbannen van PVC bij de consument: elke partij zal zijn bijdrage moeten leveren. Het nieuwe beleid hoeft niet bij nul te beginnen. De genoemde maatregelen te zamen zijn bereikbaar voor een duurzame ontwikkeling en een schone toekomst. En geen experimenten zonder helder doel.

Volgende maand deel 2: de natuur

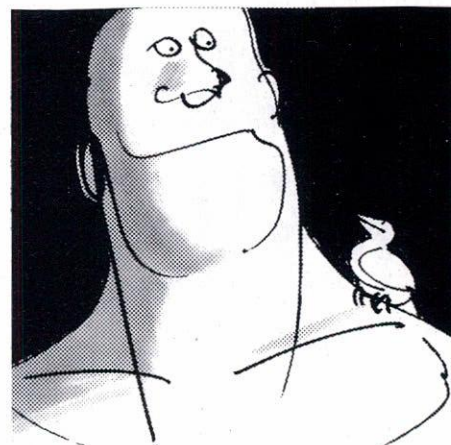
Rekenschap over mensen en dieren

„Mensen en dieren“ is de titel van het maartnummer van Rekenschap. Door de mens-dierrelatie centraal te stellen tracht het blad tegemoet te komen aan de kritiek – o.a. van Jaap Kruithof in zijn Socrateslezing 1986 – dat het humanisme zich teveel op de mens richt, te weinig op het milieu en al helemaal geen aandacht heeft voor het welzijn van dieren.

Albert Nieuwland leidt het maartnummer als volgt in: „Wanneer we aan nemen dat er in het Westen op het ogenblik een cultuurverandering plaatsvindt waarbij mensen door de steeds groeiende milieuproblematiek gedwongen worden een andere (bewuster?, bescheidener?) houding tegenover de omringende natuur aan te nemen, dan heeft dat ongetwijfeld zijn weerslag op de relatie mens-dier. Een andere omgang met dieren, een ander dierbeeld, betekent ook een andere omgang van mensen met elkaar en een ander mensbeeld. Zelfs humanisten met al hun aandacht voor mensen kunnen dus niet meer om dieren heen...”

De bijdragen in deze Rekenschap zijn geschreven door leden van de interuniversitaire werkgroep PAN (People-Animals-Nature) die vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines de mens-dierrelatie in onze samenleving bestuderen.

Eén van de leden, Françoise Wemelsfelder, trad op als gastredactrice. Barbara Noske, Greetje Tromp, Jan Grommers, Henk Verhoog, Wouter Achterberg, Paul Schenk en Dirk Boon zijn de andere PAN-leden die in Rekenschap schrijven. Ze hebben het over uiteenlopende onderwerpen als dierentuinen, verveling bij dieren, verantwoordelijkheid van bio-wetenschappers en dierenexperimentencommissies. Ver-

der schrijft redactrice Roelie van der Hoeven-Koning over St. Franciscus. En mevr. M. Rood-de Boer, emirits hoogleraar personen-, familie- en jeugdrecht, schreef een uitvoerig artikel over incest.

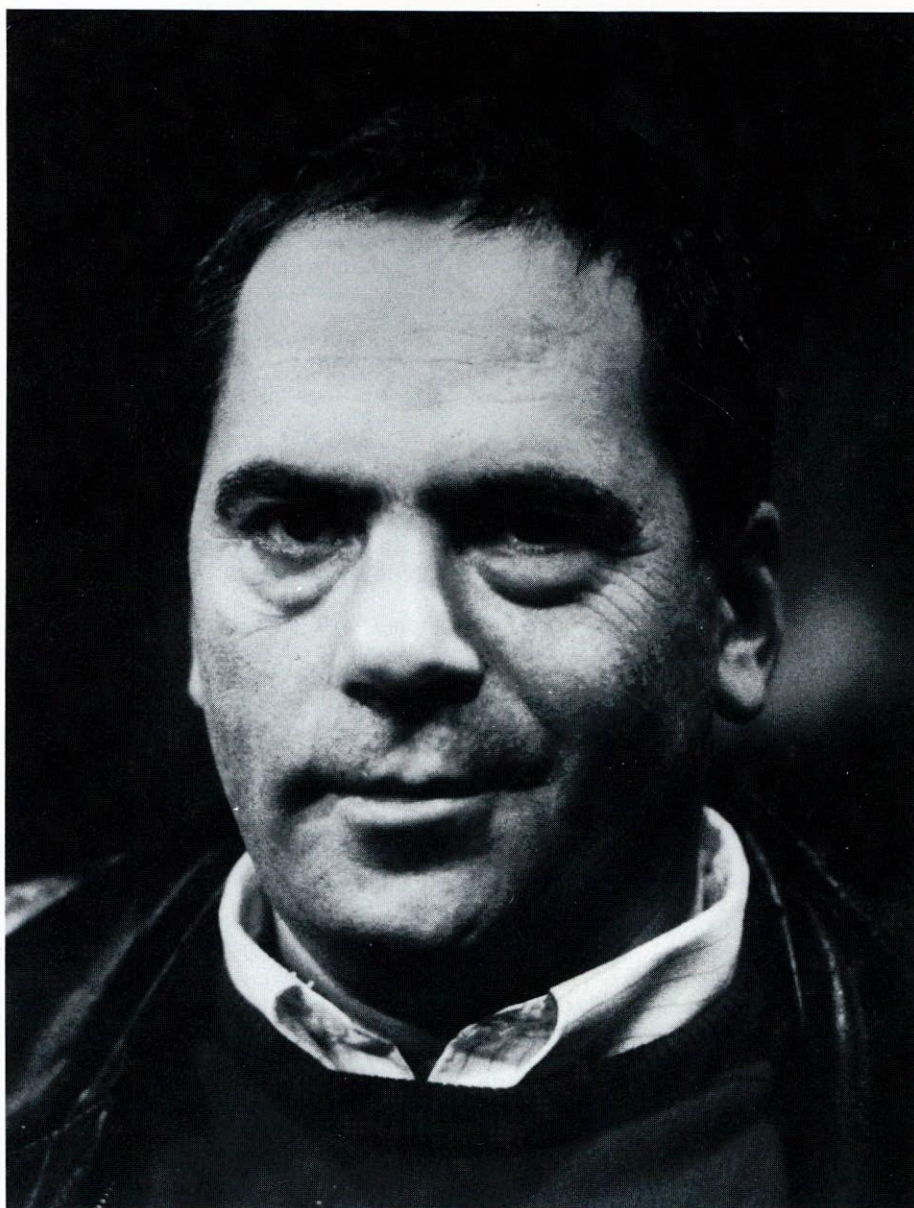
Rekenschap kan besteld worden door f 12,50 te storten op giro 582293 t.n.v. stichting Socrates te Utrecht, onder vermelding van „Rekenschap maart 1990“. Een abonnement op Rekenschap kan worden aangevraagd door te schrijven naar het Humanistisch Verbond, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht (een postzegel is niet nodig). De abonnementsprijs bedraagt f 45,- (4 nummers). Wacht met betalen s.v.p. op onze akseptgirokaart. Nieuwe abonnees ontvangen met korting naar keuze één van de nieuwe HV-uitgaven: *Welzijn zonder grenzen* voor f 20,- (i.p.v. f 24,50) of *Humanisme in het leven* van voor f 5,- (i.p.v. f 8,50). Gaarne uw keuze vermelden bij opgave van het abonnement.

Soms word ik gek van het feit dat ik het niet meer precies weet, vooral als zich dezelfde situaties voordoen. Zo kan ik op een zondagmorgen wakker worden en dan schijnt de zon op een bepaalde manier in m'n kamer. Tegelijkertijd hoor ik ergens beneden de radio aanstaan waarop een programma is dat ik herken en hoor ik iemand in het huis koffie zetten.

Hoe was dat vroeger ook al weer? Was het niet net zo? Was ik toen ook niet gelukkig?

Het spiegelbeeld van dat geluk is altijd ongeluk – en eigenlijk wil ik ook nooit aan de goede tijden van mijn huwelijk worden herinnerd. Dat zijn geen mooie herinneringen, dat zijn juist de nare.

ISCHA MEIJERS

PLEIDOOI VOOR ONAAN

Want als die prettige herinneringen door blijven malen – het mooie zonlicht houdt aan, de radio blijft hetzelfde programma geven, en de koffie is bijna klaar – dan komen langzaam de gesprekken van vroeger weer naar boven, als een grijze lucht die je van ver ziet aankomen.

Theodor Holman over het boekje „Gekgemaakt in het huwelijk”

Vijfentwintig jaar geleden, in 1965 schreef mijn zuster een zakelijke brief aan mijn ouders waarin ze twee mededelingen deed: ze ging scheiden van haar echtgenoot en ze ging met iemand anders samenwonen.

Mijn ouders deden er niet dramatisch over, maar waren wel ontdaan. Ze begrepen het niet.

Waarom mijn zuster precies is gescheiden weet ik nog niet – ik was toen te jong en ik heb het later vergeten te vragen – maar wat ik me wel goed herinner zijn de lange gesprekken die mijn vader en mijn moeder met haar voerden.

„Maar waarom dan?” hoorde ik mijn vader vragen.

„Het zijn kleine dingen, pap. Niet bellen als hij niet thuis komt, nooit iets opruimen, ik kan alles achter hem aandragen, het zijn kleine dingen. Ik moet alles doen, strijken, wassen, z'n schoenen poetsen, het eten koken en iedere dag maar wachten of hij thuis komt, en als

ik dan boos ben...”

Mijn ouders zwegen. Misschien zag mijn moeder het spiegelbeeld van haar eigen leven en begreep mijn vader wel waarom zijn schoonzoon zo handelde, maar wilde hij toch ook niet dat zijn dochter een slavin zou zijn.

„Maar er is ook iets anders”, zei mijn zuster, „als we ruzie hebben, en dat hebben we nogal vaak, begrijpen we elkaar niet, waardoor de ruzie erger wordt.”

Het is zo'n zin die je als kind niet begrijpt en waarvan pas vele jaren later de betekenis duidelijker wordt.

Mijn ouders hebben pogingen gedaan om dat huwelijk tussen mijn zuster en haar eerste man te redden. Praten met hun dochter, praten met hem. Maar mijn zuster hield voet bij stuk. Het gaf bij iedereen spanningen – en uiteindelijk hebben mijn ouders gedaan wat mijn zuster hen vroeg en bemoeiden ze zich nergens meer mee.

Twintig jaar later vertel ik aan mijn ouders dat ik ga scheiden.

Ik heb dat niet, zoals mijn zuster, direct gedaan, maar op de laffe manier. Eerst gezegd dat er wat ruzie thuis was, dat het niet zo best meer ging tussen ons beiden en daarbij keek ik heel zielig. Mijn ouders waren weer zeer teleurgesteld. Maar hun zorg betrof niet mij, maar mijn dochter. Wat er gebeurde had ik totaal niet verwacht. Ze lieten mij – ik was tenslotte al dertig – volkomen aan mijn lot over (terwijl ik ze zo graag uitleg had gegeven hoe alles zo gekomen was), en concentreerden zich helemaal op hun kleinkind. In motieven waren ze niet geïnteresseerd, maar in consequenties.

Ik heb dat, achteraf, zeer in mijn ouders gewaardeerd, al vind ik het ook jammer, vooral nu mijn vader is gestorven, dat ik nooit uitvoerig heb kunnen uitleggen waarom mijn huwelijk vastliep. Ik had daar recht op en ik had daar behoefte aan. Ik had ze willen vertellen, dat we van elkaar hielden, maar dat we ook niet van elkaar hielden... Dat dat kon – dát had ik willen uitleggen. Het vreemde is, dat ik nu absoluut niet meer weet waarom mijn huwelijk vijf jaar geleden mislukte. Ik moet dat verdrongen hebben. Ik weet ook dat ik niet terug wil en dat ik het goede contact met mijn Ex op hoge prijs stel. Maar wat is er precies gebeurd? De konkrete beelden zijn verdwenen – de gevoelens van verdriet en benauwdheid kan ik me daarentegen nog levendig herinneren. Het is nu – nu ik min of meer in aanvaardbare harmonie ben met... ja, dat weet ik eigenlijk niet – maar nu is het veel leuker om te denken aan mijn *miserabele* periode dat ik de kroegen platliep, in een portiek sliep, me nooit waste, kortom, het leven van een zojuist gescheiden man leefde.

nieuws. En het lijkt wel alsof hij met dat nieuwe leven, het vorige probeerde te verklaren. Het essay dat hij achterin dit boekje heeft opgenomen, is daarom zo interessant, omdat het een verklaring tracht te geven van zijn ingewikkelde karakter waaruit dat alles voortkomt. Ischa beschrijft zijn milieu op een afstandelijke wijze: „Zolang ik mij kan heugen, heeft de Tweede Wereldoorlog een centrale rol in mijn belevingwereld gespeeld. Geen verbazingwekkende mededeling voor iemand die in 1943 uit joodse ouders geboren is, en aan die omstandigheid bijkans zijn gehele oeuvre ontleend heeft.”

Hij beschrijft de schaamte die hij voelt als hij, zijns ondanks, die periode ter sprake brengt. Het was moeilijk om in zijn familie het onderwerp aan te roeren. Wereldoorlog, concentratiekamp – daarover sprak men niet. Ischa spreekt over een „plek” die zich verstoppt. (...) hoe kan een plek zich verstoppen? Ik moet eerlijk bekennen dat ik mij bij het hanteren van dit woordspel lichtelijk gek begin te voelen – de plaats die zich verbergt, lijkt een onmogelijke constructie, maar tevens herbergt deze schijnbaar onlogische samenhang voor mij een conglomeraat van verwarrende en verhelderende gedachten over mijn geestesgesteldheid zoals die zich in wezen nooit veranderd heeft.” Vervolgens houdt Ischa Meijer een pleidooi voor onaangepast gedrag – dan zou je pas werkelijk begrip opwekken. De „toedekkingsmechanismen” van de maatschappij plaatsen de maatschappij tegenover de eenling. Hij beschrijft in dit essay zijn tocht naar die geheime plek, want hij voelde zich duidelijk gefrustreerd – en tegelijkertijd geeft hij een analyse van de na-oorlogse jaren. „Gedurende die jaren vijftig vielen diverse maatschappelijke toedekkingsmechanismen nog duidelijk te ontwa-

te worden.”

Zijn hele betoog wordt een zoeken naar de vraag: Wanneer is het precies misgegaan – een vraag die je ook stelt als je huwelijk is mislukt. Het aardige van dit essay is, dat Ischa hier geen antwoord op geeft – aan het eind van zijn betoog geeft hij een beschrijving van wat hem is overkomen – iets absurds waarvan ik aanvoel dat ik het niet moet vertellen om het niet kapot te maken. Het betreft een psychotische aanval, maar eentje waarmee Ischa goed kan omgaan.

Voor dit essay staan dialogen over kleine zaken die je gek kunnen maken. Een goede dialoog kenmerkt zich door een subtiel spel van woorden: je moet irritatie, schuld, haat, liefde enz. voelen in de gesproken regels zonder dat het expliciet vermeld wordt.

Het vreemde is, dat als ik dat essay – dat achterin staat – niet eerst had gelezen, ik die korte dialogen heel anders had beoordeeld. Wanneer je niet weet wat er komt, denk je: Ja, zo kan het gaan, en zo gaat het. Je maakt ruzie over het lezen van de krant, over het roepen van kloodzakken tegen vuilnis- mannen en over vertrouwen en wantrouwen. Maar moet dat ook al is het leuk en aardig gedaan, allemaal opgeschreven worden? Ischa kan prachtige dialogen schrijven, dat weten we van zijn toneelstukken, maar waarom deze modern-leven achtige varianten? Door het essay ga je deze dialogen een andere waarde geven. Eerst een voorbeeld van zo'n dialoog, een fragment:

- Ik vertrouw je niet. Ik zeg het maar heel open en duidelijk. Ik vertrouw je niet.
- Waarom niet?
- Weet ik niet. Het is een gevoel.
- Maar waarop is dat gevoel gestoeld?
- Weet ik niet. Maar daarom kun je dat gevoel wel respektoren.
- Hoe kan ik het gevoel van een ander respektoren, wanneer dat gevoel op geen enkele ratio gebaseerd is? Maar ik vind het wél een verdomd vervelend idee.
- Je voelt nattigheid dus.
- Nattigheid? Mens, ik heb helemaal niets te verbergen.
- Daar gaat het niet om – daar gaat het niet om. Ik heb het gevoel dat ik jou niet kan vertrouwen – wat op zichzelf niets met het objectieve begrip betrouwbaarheid van doen hoeft te hebben.
- Welke Aula-pocket heb je nu weer gelezen? Het drama van de onbetrouwbare mens? Of misschien: De onzekerheid van het hedendaagse mens-zijn?
- Sarcasme. Ironie. Intellectualisme. Daar ben je heel sterk in. Maar als iemand een zwak vraagtekentje achter zijn eigen gevoel voor jouw gevoelens plaatst; beledigt. Zakkenwasser.

Alle dialogen van Ischa jongeleren met dat woordspel. En allengs wordt duidelijk dat er geen woorden zijn voor „bepaalde gevoelens”. En dat „bepaalde gevoelens” ook niet onder woorden te brengen zijn – als je ervoor kiest om je

Lees verder op pagina 18

GEPAST GEDRAG

Dat zijn pas de goede herinneringen. Denken aan je vorig huwelijk, geeft weer benauwdheid. Juist als je het geluk erbij betreft.

Ischa Meijer heeft een maand geleden een boekje geschreven dat heet *Gekge-maakt in het huwelijk*. Het staat vol herkenbare dialogen, maar daar kom ik straks over te spreken. Achterin staat een onthullend en meesterlijk geschreven biografische essay van Ischa Meijer dat *Een geval van onaangepast gedrag* heet. Een stuk om jaloers op te zijn. Ischa Meijer – het is bekend – is een journalist en een acteur, en niet zelden is hij beide. Hij is één van de weinige persoonlijkheden in Nederland. Hij wordt gehaat en bemind en wat hij doet maakt altijd nieuwsgierig. Ischa is iemand die in zijn leven een paar keer een grote wending heeft gemaakt. Opeens deed hij zijn vorige bestaan in de uitverkoop, en begon iets

ren; de jaren zestig kenmerkten zich door het kollektiveren van de macht; dus: het onzichtbaar maken van die maatschappelijke toedekkingsmechanismen, in de valse hoop dat die er dan ook niet meer zouden zijn – en niets is minder waar. De maatschappelijke onderdrukking zoals die zich nu weer, in deze tijd van regressie en restauratie openbaart, is nooit weggeeweest; zij werd luide ontkend – dat wel.” Volgens hem werd er in die jaren zestig steeds meer met de macht gesjoemeld. Hij bestrijdt de stelling die in die jaren populair was: als we maar goed met elkaar omgaan, komt alles goed. Ischa Meijer: „Dat is niet alleen een onzinnige, maar mijns inziens bijkans een misdadige manier van denken. Hier wordt niet uitgegaan van de bijzondere mens, maar van de aangepaste. Niets is dol genoeg om iemand zich te laten aanpassen, geen afwijking of het wordt als normaal betiteld. Dat is pas om gek van

Paula van Schaveren stond aan de wieg van de HV-vrouwengroep. Hoe kijkt zij terug op toen. En hoe ziet zij het nu, tien jaar later

door Ingrid Cramer

EEN DISKUSSIE VOEREN OVER DE RATIO IN HET HUMANISME WAS ONTZETTEND MOEILIJK. VOORAL MET MANNEN

Humanisme en feminisme. Daar ging het om in de Socrateslezing van Greetje den Ouden. Daarom draait het op het jubileumfeest van de HV-vrouwen. Dat is dus ook onderwerp van gesprek met Paula van Schaveren, toenmalig hoofdbestuurslid van het Humanistisch Verbond en één van de oprichters van de Vrouwengroep. Destijds voorzitter van de Emancipatie Commissie, de voorloper van de Emancipatieraad, nu directeur personeelsmanagement bij Sociale Zaken. Van foto's heb ik me het beeld gevormd van een lange, rijzige, afstandelijke vrouw. Maar als ze de deur voor me open doet, blijkt Paula van Schaveren klein en oogt ze kwetsbaar. Haar stem, in veel interviews beschreven als lief, zacht en ook wel sensueel, past wonderwel bij haar. Ze spreekt zorgvuldig, last lange denkpauzes in voor gewetensonderzoek en voor het vinden van de juiste formulering zonder iemand te hoeven kwetsen. Zo relateert ze zichzelf en haar opvattingen voortdurend. En als ze dan toch grote woorden gebruikt, lacht ze die weg. Want de normen en waarden die ze voor haar eigen leven aanlegt, wegen zwaar. Maar daarmee hoef je een ander toch niet lastig te vallen?

Je hebt, toen nog als Paula Wassen-van Schaveren, volop in de publieke belangstelling gestaan. Nu, tien jaar later, staan je tijdgenoten Hedy d'Acona en Elske ter Veld nog steeds in de schijnwerpers. Paula van Schaveren is van het openbare toneel verdwenen. Geeft dat je niet een gevoel van spijt?

„Ja. Zeker.” Ze formuleert snel, alsof ze ook zichzelf ervan wil overtuigen dat gedane zaken nu eenmaal geen keer nemen. „Maar een politieke loopbaan was voor mij niet te combineren met kinderen. Ik ben erg kien op kwaliteit. Ik vind het onverdragelijk als ik iets beneden de maat doe. Niet dat ik alles goed doe. Ik probeer het goed te doen. In de politiek moet je nu eenmaal 24 uur per dag beschikbaar zijn. En dat kon ik niet.

Ik ben wel bezig gebleven met de positie van vrouwen en hoe die te veranderen. In mijn vorige baan bij Binnenlandse Zaken heb ik een nota geschreven over ambtelijke cultuur en vrouwen. Die hele onpersoonlijke manier van omgaan met elkaar, de vergadercultuur, de rollenspelen en de rivaliteit... Als je dat ziet, begrijp je hoe het komt dat vrouwen het in overheidsorganisaties niet erg ver brengen. Door mijn werkzaamheden in de Emancipatie Commissie ben ik alert geraakt op verborgen drempels voor vrouwen om hogere functies te kunnen bekleden. Als je eenmaal ziet wat er mis is, laat het je nooit meer los. En ik ben erg bemoeierig, dus ik kan het niet laten om toch mijn bijdrage te leveren aan verbetering van de samenleving. Al is het ook maar voor zo'n klein stukje.”

Je bent rooms-rood opgevoed en hebt in je studietijd gekozen voor het humanisme. In hoeverre boden het humanisme en het Humanistisch Verbond jou mogelijkheden tot verbetering van de samenleving?

„Wat me in de kerk al vroeg tegenstond was de lege autoriteit, die voor mij absoluut niet gelegitimeerd was. Het stootte me enorm af dat er iets was, of dat nu God was of de kerk, dat uitmaakte wat goed en slecht was. Humanisme en feminisme gaan niet uit van waarden en normen die zijn voorgeschreven vanuit een autoriteit. Zij gaan uit van de eigen zingeving aan het leven. Van de eigen verantwoordelijkheid van het individu om keuzes te maken. Dat vind ik ontzettend belangrijk.

Ik heb het kerkelijke gebeuren altijd als heel neerdrukkend, heel hypocriet ervaren. Je werd verteld dat het zo hoorde terwijl je om je heen zag dat het niet zo was. Heel dubbel. Toen ik bij het HV actief werd, vond ik daar toch ook iets terug van dat dubbele...

Aan de ene kant was er beklemtoning van de individuele keuze en de eigen waarde. Aan de andere kant deden zich dezelfde machtsproblemen voor als in elke andere organisatie. Dat viel me behoorlijk tegen.

Het is ook heel moeilijk. Organisaties met idealen trappen nog eerder in dit soort valkuilen dan andere. Je zag het in de vrouwenbeweging. Je zag het bij de PvdA, waar ik nadat ik voor D66 in de Eerste Kamer had gezeten lid van werd,

en je zag het dus ook bij het Humanistisch Verbond. Mensen hangen zich zo met huid en haar op aan wat ze willen bereiken, dat ze niet meer kritisch naar zichzelf kunnen kijken. Zo doen ze hun eigen idealen geweld aan.”

Welke idealen bedoel je dan?

„Vooral de redelijkheid. Het was ontzettend moeilijk een discussie over de betekenis van de ratio in het humanisme te voeren. En dan vooral met mannen. Op dat punt verschil ik dan ook van mening met Greetje den Ouden. In haar Socrateslezing over humanisme en feminisme maakte zij onderscheid tussen de irrationele autoriteit in het geloof en de rationele autoriteit van het humanisme. „De legitimiteit van de irrationele autoriteit kan niet worden getoetst; de rationele autoriteit vindt zijn legitimiteit in bevoegdheden en controleerbaarheid”, zegt zij. Maar waar wij in de beginjaren van de vrouwengroep op stootten was de onaantastbare autoriteit van de rationaliteit in het HV. Rationaliteit was de irrationele autoriteit van het humanisme geworden.

Diskussie voeren over de betekenis van de ratio in het humanisme was heel moeilijk. Men reageerde altijd vriendelijk belangstellend. Maar wat wij zeiden, sloeg niet echt aan. Het lukte ons niet het zo te verwoorden dat de anderen echt begrepen wat we bedoelden. Dat vind ik ook het ingewikkelde van deze fase in het humanisme. De algemene items van emancipatie en vrouwendiskriminatie zijn wel bekend. Maar dit soort dingen zijn zo ongrijpbaar. Je wordt al gauw banaal in je voorbeelden. Als ik de andere wijze van vergaderen van onze vrouwelijke plaatsvervangende secretaris-generaal als voorbeeld neem, kom ik met gemeenplaatsen: zij verdedigt haar autoriteit en wordt boos als dat nodig is. Maar zij zegt ook gemakkelijk dat ze iets niet weet; ze maakt haar eigen onzekerheid expliciet. Daarentegen heb je dan de mannencultuur met zijn – dat viel me in het HV ook zo op – ellenlange monologen van die belangrijke mannen die het allemaal zo goed en zo zeker weten. Hoe komen ze daar toch bij, denk ik dan.

De discussie over dit onderwerp is in de tijd dat ik in het HV actief was niet echt op gang gekomen. Iedereen was erg bezig met de vereniging, met de toekomst van het HV. Méér zendtijd, méér geestelijke verzorgers. Maar wat doe je met al dat méér als je aan inhoudelijke verdieping niet toekomt? Dat betekent dan toch inhoudelijke armoede?

Je had in die tijd twee stromingen in het HV. Voor mij was het HV een plaats om je te verdiepen. Om met mensen die naar hetzelfde op zoek zijn te praten en samen dingen te beleven. Daarnaast waren er de echte verenigingsmensen. Die hadden een soort traditie; iets, waar ik buiten stond. De club, het eigen huis, met mensen die elkaar kennen en zo hun eigen gewoontes hebben. Ik voel me daarbij niet thuis. Het boeit me niet. Ik constateer dan: O, die mensen hebben iets met elkaar dat ik niet heb. Fijn voor ze. Maar laat mij er liever buiten.”

Je verwees al naar de Socrateslezing van Greetje den Ouden. Deel je haar konklusie dat humanisme en feminisme elkaar versterken in de richting van een samenleving waarin de mens zijn autoriteit aan zichzelf ontleent?

„Ik ben het er allemaal wel mee eens, maar ik heb het gevoel dat het teveel aan de buitenkant blijft. We weten zo langzamerhand wel dat mannen een aandeel horen te hebben in het huishouden en de verzorging van kinderen, al gedraagt nog niet iedereen zich daarnaar. Er werken inmiddels veel meer vrouwen buitenshuis; er bestaat zoiets als positieve actie voor vrouwen. Maar dat zijn de buitenste schillen. De volgende stap is – tenminste in mijn beleving: hoe ben je persoonlijk in je werk? Voor vrouwen zitten werk en privé aan elkaar vast: je wordt niet onpersoonlijk in je werk. Maar mannen hebben een soort konditionering; zeker de mannen van mijn generatie! Op het werk zijn ze een heel ander iemand dan privé. Ze spelen een rol. Als je geen rollen meer speelt, geeft dat heel andere verhoudingen. Alle oude veiligheids haal je dan omver. Je gaat totaal anders met elkaar om.”

Je zegt dus met Greetje den Ouden in de Socrateslezing: „De patriarchale grondslag van het huidige maatschappelijke systeem en van onze cultuur moet vervangen worden door een grondpatroon van algemene menselijkheid, waarin de seksescheiding geen rol meer speelt en het exclusief mannelijke niet langer de bepalende factor is.”

Voor mij is het belangrijk, dat vrouwen het mannelijke in zichzelf herkennen en mannen het vrouwelijke. Dat gaat dezelfde richting uit als wat Greetje den Ouden zegt, maar haar verhaal is erg macro terwijl ik wil weten wat er met mensen gebeurt. Hoe gaan ze met elkaar om als seksescheiding geen rol meer speelt? Wat gebeurt er dan binnenin mensen? Het gaat me dus niet zozeer om herverdeling van de macht, of om toedeling van vrouwelijke eigenschappen aan mannen en omgekeerd. De kern van het emancipatieprobleem zit voor mij in de authentieke beleving, in de beleving van wat echt is. Dat

houdt in dat mensen zichzelf leren kennen en uiten. In hun aanvaarde gevoelens en verlangens, maar ook in hun tot nog toe niet door henzelf en door de samenleving erkende gevoelens. De opsplitsing in rationeel en irrationeel, persoonlijk en niet-persoonlijk, vrouwen- en mannetjesgedoe heeft tot allerlei gedragspatronen en wijzen van organiseren geleid, waardoor het mensenleven enorm is verschaald. Die opsplitsing wordt niet uitsluitend bepaald door de maatschappij of door de cultuur. Die opsplitsing zit ook bij mensen van binnen. De volgende fase van het feminisme is dat we die proberen te doorbreken."

Het is dus een kwestie van het samenbrengen van ratio en emotie, zowel in organisatie als in de persoon?

"Dat is de kern. Door een gezamenlijke analyse en het zoeken naar nieuwe ethiek moeten mannen en vrouwen met elkaar proberen tot minder belaste verhoudingen te komen. Voor het HV betekent dat dat je al die oude restanten van de „vrouwenremmende" cultuur probeert op te ruimen: in de werksituatie, in de werkwijze, in het bestuur, in de vereniging. Dan ben je weer terug bij af, bij het intellectuele, rationele klimaat van het HV. Dat is alleen te veranderen als je heel bewust tegelijkertijd vanuit de mannenkant en vanuit de vrouwenkant werkt. Mannen en vrouwen zullen dat samen moeten doen en de konfrontatie met elkaar aangaan. Als het HV die slag niet maakt, zal de vereniging nooit aantrekkelijk worden voor moderne vrouwen."

Vervolg van pag. 15

niet aan te passen. Taal is niets anders dan de gemene deler van aangepast gedrag. Voor alles wat buiten de norm valt, moet je iets nieuws verzinnen. Wat „vertrouwen" is, is bekend. Zelfs wat „vertrouwen binnen een relatie" is. Maar dat je iemand niet vertrouwt, zonder dat het paranoïde is en zelfs een uiting van genegenheid kan zijn, is onbegrijpelijk, tenzij je de kontekst kent. Ischa probeert dat soort zaken te relativiseren – en tevens te laten zien waarom je soms niet met iemand kunt samenleven, hoe je ook van zo iemand houdt. Je krijgt onherroepelijk te maken met de „gekmakende dialogen".

De uitgever heeft de bedoeling met dit boekje gehad om er een „gezellig" werkje van te maken met tekeningetjes waarop je Ischa herkent en een onbekende dame. Dat is, hoewel de tekeningetjes van Monika Sauer eigenlijk erg leuk zijn, toch jammer. 't Wordt nu naar het niveau getrokken van turbo-taal en dat soort onzinboekjes. Ik zou deze dialogen dolgraag eens gespeeld zien. Het liefst uiteraard door Ischa zelf – en zien hoe hij de ander en zichzelf heeft gekemaakt. Niet uit lust, maar omdat men soms niet anders kan.

„Gekgemaakt in het huwelijk", door Ischa Meijer. Uitgeverij: Veen. f 14,90.

Uitvaartbegeleider was grote steun

Kort geleden werden wij overvallen door het plotse lijn overlijden van mijn echtgenoot en onze vader.

Overeenkomstig hetgeen hij zou hebben gewild, besloten wij dat de crematie in zeer besloten kring zou plaatsvinden. Wij wilden graag dat er bij die gelegenheid iemand zou spreken, maar werden gekonfronteerd met het acute probleem wie we daarvoor moesten vragen. Geen van de naaste familieleden zou daartoe in staat zijn en zakelijke relaties wilden wij niet laten spreken.

Wij hadden wel eens gehoord van het bestaan van vrijwillige uitvaartbegeleiders van het HV en hebben contact met hen gezocht. Eén van de regionale uitvaartbegeleiders is daarna bij ons thuis geweest. Tijdens ons gesprek hebben wij niet alleen onze wensen t.a.v. de toespraak kenbaar kunnen maken, maar gaf hij ons ook de ruimte om uitgebreid over onze echtgenoot en vader te vertellen. Zijn indrukken heeft hij verwerkt in een toespraak, die hij bij de crematie heeft uitgesproken. De toespraak was zeer treffend en de aanwezigheid van de uitvaartbegeleider is ons tot grote steun geweest.

Sabina, Marianne en Janine
Tillema (Amersfoort)

Humanisme als staatsfilosofie?

Hier mijn reactie op het artikel van Glastra van Loon „Nieuwe Vrijheid in Oost-Europa etc". In een tv-optreden zei de heer Gorbatsjov laatst dat hij toe wil naar een „humanistisch socialisme". Ik vraag me af hoe men in het HV zo'n uitspraak ziet. Door het wegvallen van het orthodoxe marxisme ontstaat er bij verschillende Oostbloklanden een hiaat m.b.t. de staatsfilosofie. Een psychosociale, politieke, economische en filosofische stuurloosheid is het gevolg. Ik vraag me daarom af of de humanistische beweging in

West-Europa niet zou kunnen komen met een soort „humanistische sociale" filosofie die richtingwijzend zou kunnen zijn voor landen die qua staatsfilosofie een beetje het stuur zijn kwijt geraakt.

Als men aan religie denkt als basis voor staatsfilosofie hoeft men maar te kijken naar ons eigen land (80-jarige oorlog) Dublin, Beiroet, Iran, Pakistan, India, Sri Lanka, Azerbeidsjan etc. om te ontdekken dat wereldvrede onmogelijk is zolang mensen en staten het politiek handelen baseren op godsdienstige overtuigingen. Vooral als er ook nog nationalistische, sociale en etnische verschillen in het spel zijn. Het lijkt mij dat momenteel het humanisme een filosofie is die als basis zou kunnen dienen voor een staatsfilosofie waarmee een grote groep landen in vrede zou kunnen samenleven. Noodzakelijk is dan wel dat de filosofie wordt omgewerkt naar een leer die zowel voor het individu als de maatschappij hanteerbaar is. Misschien zou er in West-Europa een „sociaal humanistische beweging" op gang kunnen komen. Er is een filosofisch gat in de markt in het Oostblok. Of dit gat hier wordt opgemerkt is mijn vraag.

H.H. Visser (Arnhem)

Armoede

Ik ben blij met de follow-up op het eerdere artikel en de reactie op de brieven van de leden. Vooral ben ik blij met het feit dat dit artikel geen punt zet achter het onderwerp. Toch heb ik, indertijd al, een persbericht voor de landelijke pers gemist, zoals de kerken dat wel hebben uitgegeven. (De afdeling Den Haag is hierop een gunstige uitzondering geweest.) De troost dat de gegevens zullen worden gebruikt in contacten met regering, parlement, vakbonden is onvolledig. En tenslotte, hoeven in regeringskringen zulke Humanist lezers?

N. Garnier (Voorburg)

De inhoud van de radio-uitzendingen op woensdag kunnen niet meer in de Humanist bekend gemaakt worden. Om de programma's zo actueel mogelijk te laten zijn, wordt de inhoud veelal op het laatste moment bekend. Raadpleeg desgewenst uw dagblad of -nog beter- Teletekst.

Iedere zondag,

9.03-9.30 uur

Radio 1:

De Verbeelding

Over schrijvers, boeken en lezers en vol poëzie, fantasie, avontuur, reisverslagen, literaire genootschappen, en romanpersonages. De volgende onderwerpen staan op dit moment vast: 4 mrt.: De roman Paringsvluchten van de Zuidafrikaanse schrijver Lewis Nkosi.

11 mrt.: Aya Zikken

18 mrt.: George Sand

25 mrt. en 1 apr.: De musical Polly van Hohn Gay

ma. 5 & 12 maart,

12.05-13.00 uur

Radio 5:

Teresa Heinsohn in Chili

Als ik hier blijf, wil ik dat het een bewuste beslissing is, zij het zestien jaar later. Het moet nu mijn beslissing worden. En datzelfde geldt als ik naar Chili terugga. Ik wil dat wij de mogelijkheid hebben om te beslissen waar wij toe willen behoren."

Teresa Heinsohn vluchtte op haar zestiende uit Chili. Haar vader was een „linkse“ advocaat die onder andere mijnwerkers verdedigde. Een broer, een zusster en een zwager van Teresa waren actief betrokken bij subversieve acties tegen het regime van Pinochet. Na een reeks arrestaties en perioden van onderduiken, vluchtte de familie naar Nederland. Daar werd haar broer opnieuw bedreigd door de Chileense geheime dienst. Teresa en haar broer moesten opnieuw vluchten, nu naar de DDR. Na vijf jaar in de DDR gewoond te hebben, keerde Teresa terug naar Nederland.

Onlangs, na de afkondi-

ging van het algehele amnestie, maakte Teresa Heinsohn met haar man en twee kinderen een reis door Chili, om antwoord te krijgen op haar vraag „waar hoor ik bij?“.

In twee programma's praat Mieke Julien met Teresa Heinsohn over de reis en over de lange voorgeschiedenis. Vanmiddag het verhaal over Teresa's jeugd tot aan haar vlucht naar Nederland, vertelt voordat zij onlangs naar Chili terugkeerde.

ma 19 maart,

12.05-13.00 uur

Radio 5:

Straf tegen beter weten in

In gesprekken met een advocaat, een rechter-kommissaris, een kriminoloog, een hoofd-inspecteur van politie, en gevangenen zelf probeert Anneke Groen antwoord te krijgen op de vraag of ons huidige rechtssysteem moet worden afgeschaft en wat ervoor in de plaats zou moeten komen.

ma 26 maart,

12.05-13.00 uur

Radio 5:

Asielbeleid in Nederland

Nederland is door de eeuwen heen een toevluchts-oord geweest voor vervolgd en bedreigde buitenlanders. Wie om zijn religieuze of politieke overtuiging zijn leven niet meer zeker was, vond in Nederland op zijn minst een gedoogd voortbestaan. Die historische reputatie-gidsland in de wereld voor de opvang van vluchtelingen - wordt nu tegen het licht gehouden. Historische personen als Erasmus en Van Oldebarnevelt zullen dialogen voeren, en ook vertegenwoordigers van de moderne koopmansgeest, zoals Lubbers. Het blijkt dat aan het Nederlandse asielbeleid altijd al een prijskaartje heeft gehangen. Nederland ontvangt de vluchtelingen met de rechterhand op de bijbel en met de linkerhand op het kasregister. Samenstelling: Hans Meulenbroek en Paul Ofner.

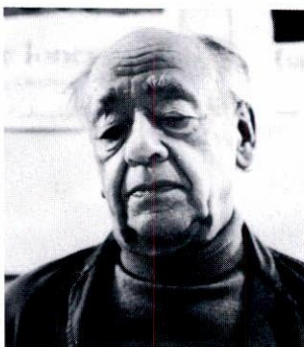
Zondag 4 maart

21.20 - 22.00 uur

Nederland 3:

Eugene Ionesco, voix et silences

Moe van het geklater der woorden begon de „pauze van het absurdisme“, toneelschrijver Eugene Ionesco, ruim tien jaar geleden een tweede carrière als schilder. In dit gefilmd portret van Thierry Zéno draagt Ionesco voor uit eigen werk, bekomentarieert openhartig zijn eigen teksten en schildert in zijn Zwisterse atelier in St. Gallen.

„Ik denk dat je aan mijn schilderwerk kunt zien dat ik nachtmerries heb. Ik tracht mij van hen te ontdoen, ze te bezweren door ze op papier te zetten. Ik vind het echter moeilijker en moeilijker om er over te praten.“

ma 5 maart,

20.55-21.20 uur

zo 18 maart,

21.35-22.00 uur

Ischa

zo 11 maart,

20.40-21.15 uur

zo 25 maart,

20.40-21.15 uur

Het Europese Huis

Onder de titel Het Europese Huis zendt het HV de komende weken een aantal programma's uit die allen in het teken staan van de toenadering tussen Oost en West en de eenwording van Europa. De eerste twee programma's zijn discussieprogramma's over de economische en ekologische problemen en ontwikkelingen in Oost-Europa.

Ooit beloofde de kommunistische leer voldoende konsumptiegoederen en voldoende schone lucht. Nu in bijna alle Oosteuropese landen de socialistische idealen zijn afgezworen, kan slechts een droevige balans worden opgemaakt. In de twee programma's wordt nagekaart, maar vooral vooruitgeblikt: hoe overwint Oost-Europa haar economische en ekologische problemen?

Onder leiding van Wouter van Dieren discussiëren: Vladimir M. Kollontai ekonoom, verbonden aan het Instituut of World Economics and International Affairs in Moskou; Pavel Georgiev, werkzaam op het instituut voor sociale wetenschappen in Sofia, Bulgarije, en sekretaris-generaal van de organisatie „Ecoforum for Peace“: Martin Lees (Groot-Brittannië), voormalig functionaris van de Verenigde Naties en nu „consultant in international affairs“; Alexandru Ionescu, vice-voorzitter van de Roemeense Groene Partij en milieu-aktivist. Redactie: Wouter van Dieren en Eveline van Dijck. Regie: Rob van der Linden.

Zondag 11 maart

20.40 - 21.10 uur

Nederland 3:

Het oordeel

Maandag 12 maart

20.50 - 21.20 uur

Nederland 3:

Gemengde gevoelens De Rushdie-affaire een jaar later

zo 18 maart,

21.15-21.35 uur

Nederland 3:

Een roze strop

Programma van Eveline van Dijck over de positie van homoseksuelen in het buitenland. Twee vluchtelingen verhalen over hun belevenissen in hun respectievelijke vaderland Iran en Polen. Na een reeks intimidaties, arrestaties en straffen vluchtten zij beiden naar Nederland.

Herhaalde oproep Commissie Fondswerving

Een belangrijk deel van de middelen van het Humanistisch Verbond is afkomstig uit subsidies en uit bijdragen van particuliere fondsen. De bewaking en verdere uitbouw van dit financieringskanaal vergen veel aandacht en – in toenemende mate – deskundigheid. De afgelopen jaren is het Dagelijks Bestuur, met name de penningmeester, belast geweest met de werking van middelen. Het hoofdbestuur heeft besloten de mogelijkheid te onderzoeken, deze activiteiten in de toekomst te delegeren aan een Commissie Fondswerving. Deze op te richten commissie zal in eerste instantie opdracht krijgen, de diverse financieringskanalen die nog niet worden benut in kaart te brengen. Vervolgens zal van haar een analyse worden verwacht van de mogelijkheden voor een verdere uitbouw van de verwerving van middelen. Indien deze mogelijkheden aanwezig blijken, zal de commissie opdracht krijgen een actief wervingsbeleid uit te werken en uit te voeren.

De Commissie Fondswerving „i.o.” zal functioneren onder directe verantwoordelijkheid van het hoofdbestuur. Tenminste drie hoofdbestuursleden zullen van de commissie deel uitmaken. Verder zal de commissie bestaan uit HV-leden die bereid zijn zich in te zetten voor deze belangrijke werkzaamheden.

Deze opzet past in het beleid van het hoofdbestuur om naast bestuurlijke inzet zoveel mogelijk gebruik te maken van expertise onder de leden.

Het hoofdbestuur nodigt hierbij leden van het HV uit, zich voor de Commissie Fondswerving aan te melden. Uiteraard heeft zij hierbij in de eerste plaats leden op het oog die een duidelijke affiniteit en/of ervaring hebben in het werkveld van de commissie.

Het hoofdbestuur nodigt in het bijzonder leden uit te reageren die bereid zijn de functie van: (onbezoldigd) sekretaris (v/m) van de Commissie Fondswerving op zich te nemen.

Belangstellenden voor een „gewoon” lidmaatschap of voor de functie van sekretaris van de commissie kunnen zich – geheel vrijblijvend – aanmelden door een briefje aan Commissie Fondswerving i.o., Postbus 114, 3500 AC Utrecht.” Zij zullen vervolgens worden uitgenodigd voor een oriënterend gesprek.

Nadere telefonische informatie te verkrijgen bij: Serge Ydo, lid hoofdbestuur, tel. (020)-461494 ('s avonds).

Sprekers bij uitvaarten gevraagd

Steeds vaker wordt een beroep gedaan op de vrijwillige sprekers van het Humanistisch Verbond bij uitvaarten. Vooral in Groningen, Friesland, Drenthe en Zeeland bestaat zeer dringend behoefte aan mensen die zich voor dit dankbare werk willen inzetten. Maar ook in andere provincies wordt uitbreiding van de groepen gewenst.

De vrijwilligers voeren het woord tijdens een uitvaartdienst op basis van een gesprek met de nabestaanden. Er is een korte opleiding en men wordt in het begin begeleid door een ervaren spreker. U kunt voor meer informatie bellen de afdeling Verenigingszaken (Dini Boer). Ook wanneer u eerst eens met een praktijkman of -vrouw in uw omgeving wilt praten, kunt u daar terecht. Tel. 030-318145.

Aktievoeren in Deventer

„Ga toch fietsen!“ kladt aktievoerster Gonnus Doeve nog wel eens op autoreklameborden. Ze is actief in de aktiegroep Zwaarden en ploegijzers, eigenlijk staat haar hele leven in het teken van aktievoeren. Op maandag 12 maart gaat zij praten met de afdeling Deventer over haar motieven en methoden. Wat vinden humanisten daar eigenlijk van? Misschien komt u er achter daar in Deventer, op de Singelstraat 31 om 20.00 uur. Toegang voor leden is f 3,-, voor niet-leden f 5,-.

Werkdag in Gelderland

Een werkdag over het thema: „Hoe worden mensen actief of betrokken in onze afdeling“. Op zaterdag 7 april organiseert het gewest Gelderland een werkdag voor leden van het HV. Onder leiding van marketing- en pr-deskundigen die ook het HV door en door kennen, zullen we vertrouwd gemaakt worden met begrippen en handreikingen uit de marketing: wie zijn onze doelgroepen, wat heeft het HV te bieden, hoe doen we dat en hoe promoten we dat aanbod. Naast een inleiding over deze onderwerpen zullen we vooral praktisch aan de slag gaan om eigen kennis en vaardigheid op te doen.

De dag is bedoeld voor bestuursleden, leden van PGV, HVO-, Uitvaartbegeleiding- en Vormingswerkgroepen en alle andere geïnteresseerden. Deelname als HV-lid buiten Gelderland is mogelijk. Plaats: Zutphen, Maria-school, van 10.30-16.30 uur. Opgeven voor 22 maart bij Ariane de Brauw, Landelijk Humanistisch Centrum, 030-318145, kosten f 15,- inclusief lunch. In verband met het beperkt aantal deelnemers behandelen we uw aanmelding in volgorde van binnenkomst.

Hoofdbestuur wil democratische lijnen in de vereniging verbeteren

Het hoofdbestuur zette in januari de discussie voort over het laatste rapport van de interim-manager. De hete hangijzers daaruit waren de identiteit en de bestuurbaarheid van het HV.

De identiteit komt tot uitdrukking in de kerntaken die het Verbond zich stelt. Belangen-behartiging, bezinning en dienstverlening zijn daar enkele van. Met name op het laatste terrein zijn de activiteiten de afgelopen jaren toegenomen. Deze groei is in belangrijke mate het resultaat van subsidies van buiten het HV. De vraag is in hoeverre zulke geldstromen op den duur het gezicht van de vereniging gaan bepalen. Komt de eigen identiteit aldus in gevaar? De meningen zijn verdeeld. Duidelijk is dat het HV er zeker niet aléén voor de eigen leden is. Daarom is geld „van buiten“ welkom als daarmee diensten kunnen worden verleend waaraan behoefte bestaat in de samenleving. Op die basis ontvangt het HV al vele jaren een bijdrage van de Algemene Loterij Nederland (ALN): in 1990 f 775.000,-. Ook het Rijk sub-

sidiert voor aanzienlijke bedragen. Essentieel bij al die steunbedragen is dat het HV de verantwoordelijkheid behoudt voor de inhoud van de werkzaamheden.

De bestuurbaarheid van het Verbond was een volgend punt van beraad in het hoofdbestuur. De interim-manager nam op dit gebied tal van gebreken waar. Symptomen daarvan zijn een overbelaste werk- en bestuursorganisatie.

Twee tegenstrijdige ontwikkelingen doen zich voor. Enerzijds de snel gegroeide omvang van voornamelijk door betaalde functionarissen uitgevoerde werkzaamheden. Anderzijds de afgenomen mogelijkheden van onbetaalde vrijwilligers om het geheel nog te kunnen overzien en in de greep te houden van de in de vereniging van kracht zijnde democratische procedures. Het hoofdbestuur zal vóór de zomer aan de Verbondsraad voorstellen presenteren om in de bestuurlijke structuur verbeteringen aan te brengen. (BB)

Zij telt voor twee in Eindhoven

In samenwerking met Annemiek van der Veen van de Stichting Brabantse Regionale Geschiedenis, organiseert het Humanistisch Studenenraadswork van de Technische Universiteit in Eindhoven (TUE) de lezingencyclus: „Zij telt voor twee“. De cyclus bestaat uit de volgende onderdelen: donderdag 22 maart: „Journalistes bij De Tijd en bij de Volkskrant 1938-1965“ door Jannetke Riksen. Donderdag 29 maart: „Ongewenst, moederschap, Kindermoord in Noord-Brabant in het begin van de 19e eeuw“ door Jantien Hos. En donderdag 5 april: „Vrouwenarbeid in Noord-Brabant 1890-1940“ door Annemiek van der Veen. Plaats: het Auditorium van de TUE.

Huisartsen-ethiek

Ari Lameris is huisarts en zal op zondag 11 maart om 10.30 uur praten over het ethische aspecten van de voortschrijdende medische wetenschap. Plaats: het Humanistisch Centrum in Groningen, W.A. Scholtenstraat 2.

Ideaal en werkelijkheid in Amsterdam

Op zeven dinsdagavonden is er in Amsterdam een lezingencyclus over het thema „ideaal en werkelijkheid van levensovertuigingen“. Op 13 maart gaat de vierde lezing over ideaal en werkelijkheid van het boeddhisme (door J.K. Hylkema), 27 maart over ideaal en werkelijkheid van de antroposofische levensbeschouwing (door N.S. Knijpinga), op 10 april volgt dan ideaal en werkelijkheid van het socialisme (door C. Huysen) en tot slot op 8 mei ideaal en werkelijkheid van het christendom (door Huub Oosterhuis). Plaats is steeds Reynier Vinkeleskade 64. 19.30 uur is er koffie en thee, om 20.00 start de lezing.

Weekend voor droomliefhebbers

Van zaterdagmorgen 31 maart t/m zondagmiddag 1 april vindt in Soest een weekend plaats voor mensen die met anderen van gedachten willen wisselen over de betekenis van hun dromen in relatie tot de eigen identiteit, de eigen levensovertuiging en het eigen leven. Het gaat daarbij niet om een psychologische droomduiding, maar om de vraag hoe de beelden die zich in onze dromen aandienen ons meer inzicht kunnen verschaffen over hoe wij in het leven staan en hoe onze dromen ons kunnen steunen in onze levensbeschouwelijke oriëntatie. Er wordt gewerkt in kleinere groepen, onder begeleiding van humanistische vormingswerkers.

Men kan zich aanmelden via een briefkaartje naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. Ariane de Brauw, Postbus 114, 3500 AC Utrecht (030-318145). De deelnamekosten bedragen f 125,- p.p.

Homoseksualiteit in Groningen

Op maandag 26 maart zullen Peter Verzijl en Frans Comelin samen een avond verzorgen over het thema „homoseksualiteit als design“. Allerlei vormen van leefverbanden worden besproken. Plaats: het Humanistisch Centrum op de W.A. Scholtenstraat 2. Aanvang: 20.00 uur.

Themadag Oost-West

Op zaterdag 31 maart organiseren de jonge humanisten een themadag naar aanleiding van de gebeurtenissen in Oost-Europa. Wat betekent het voor het dagelijks leven in Oost-Europa? En hoe moet het westen zich opstellen?

Als inleiding op het thema zal 's ochtends een documentaire worden vertoond. Vervolgens zullen een aantal sprekers een korte toelichting geven op onderwerpen als: • het dagelijks leven in Oost-Europa • vrijheid van meningsuiting, levensbeschouwing en religie • economische en politieke hervormingen • vrede en veiligheid.

Na de lunch zal er in groepjes met de inleiders verder worden gediscussieerd. Aansluitend een debat tussen twee sprekers (en de deelnemers) over de gevolgen van de veranderingen in Oost-Europa (voor het westen).

's Avonds zal er een Tjechische of Hongaarse maaltijd worden opgediend. De dag zal daarna besloten worden door in quiz-vorm te peilen of onze kennis van Oost-Europa verder gaat dan Hermitage, Havel, Dvorak en de

Alexanderplatz.

De dag is bedoeld voor iedereen onder de dertig die wel eens wat meer wil weten over wat er gaande is in Oost-Europa en welke invloed dat op ons doen en denken heeft of zou moeten hebben. Alles vindt plaats op het Oudkerkhof 11 in Utrecht en begint om 10.30 uur. De kosten bedragen f 10,- (inkl. lunch). Je kunt je opgeven bij afdeling Verenigingszaken, Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Tel. nr. 030-318145.

Avontuurlijke jongerenweek in de Belgische Ardennen

Voor het vierde jaar alweer organiseert een groep vrijwilligers binnen het HV een afwisselende vakantieweek in de Belgische Ardennen voor jongeren van 13 t/m 17 jaar. Dit keer van 21 t/m 28 juli. Een soort berghut „La Laiterie” is ons verblijf. De hut staat net buiten het kleine dorpje Mierchamps, ten zuidwesten van La Roche-Ardenne. Dit is een veelzijdig deel van de Ardennen met een schitterende natuur. Van hier uit gaan we kanoën op de Ourthe, grotten onderzoeken (speleologie), bergklimmen, vloten bouwen en wandelen. Bij alle activiteiten geldt dat ervaring niet is vereist, het is meer een soort „ruiken” aan alle activiteiten. Wat we wel van de deelnemers verwachten is een sportieve en positieve inzet en gezamenlijke ondernemingslust, kortom je moet er wel zin in hebben.

Wat het kanoën betreft krijg je op rustig water eerst les in technieken, al snel daarna kun je zonder problemen op stromend water varen. Gedurende 2 dagen zullen we een deel van de Ourthe afzakken. Het juiste aantal dagen en het traject zullen afhangen van de hoeveelheid water in de rivier.

Met helm en zaklantaarn gaan we de grotten in. Samen met een gids zoeken we een weg door gangen, spleten en soms door onderaard-

Konferentie over verjonging HV

De jonge humanisten organiseren op 17 maart een conferentie over verjonging van het HV en het opzetten van jongerenactiviteiten in de regio's. De dag is bedoeld voor (toekomstig) actieve jonge humanisten en begint om 10.00 uur op het Oudkerkhof 11 te Utrecht. Er zijn geen kosten aan verbonden. Voor meer informatie zie Humanist van februari. Je kunt je opgeven door te bellen naar 030-318145.

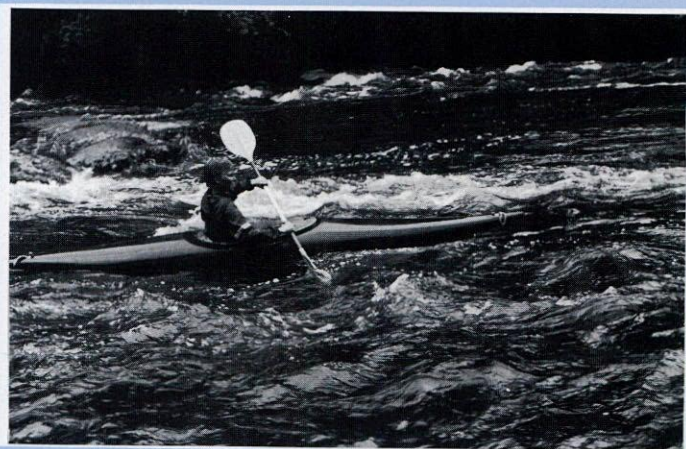
Religieus humanisme in Borne

Op woensdag 28 maart vindt de zesde avond plaats in de serie humanisme als beleving. Dit keer zal dr. A.M.G. van Dijk, universitair docent in de theorie van godsdienst en religie aan de Universiteit voor Humanistiek, een lezing houden over het onderwerp religieus humanisme. Dat vindt plaats in De Vossenhoek, Stationsstraat 70 in Borne. Aanvang 20.00 uur, maar de zaal is al open om 19.30 uur.

Berlijn-reis HV-Jongeren

De Jonge Humanisten organiseren 12 t/m 17 april een reis naar Berlijn. We zullen verblijven in West-Berlijn waar de Freidenker-Jugendbewegung een programma voor ons heeft opgesteld. Ook zullen we Oost-Berlijn bezoeken en een ontmoeting hebben met een groep Oost-Duitse jongeren.

Er is nog plaats voor een klein aantal deelnemers. De kosten bedragen f 350,- (inkl. treinreis, drie overnachtingen en maaltijden). Voor meer informatie en opgave (zolang er nog plaats is) kun je bellen of schrijven naar afdeling Verenigingszaken, Postbus 114, 3500 AC Utrecht, tel. 030-318145.

se riviertjes. Ook het klimmen gebeurt onder leiding van gekwalificeerde gidsen. De rest van de tijd zullen diverse onderdelen op het programma staan: kampvuur, speurtocht, kompasdoorsteek. Natuurlijk is er ook tijd om nader met elkaar kennis te maken, gewoon vrije tijd om uit te rusten of iets anders te doen wat je leuk vindt. De begeleiding van deze week ligt in handen van zes enthousiaste begeleiders/sters.

Op zaterdag 21 juli is Maastricht het centrale verzamelpunt, van daar uit gaan we met busjes naar de „Laiterie”. Op de laatste dag wordt iedereen in ieder geval weer in Maastricht afgezet.

De kosten voor deze week bedragen ca. f 440,-, inclusief gebruik van alle materialen en vervoer vanaf Maastricht. Eventueel is een kortingsregeling mogelijk. Het maxi-

male aantal deelnemers is 34, reageer dus snel als je mee wilt! Heb je belangstelling voor deze avontuurlijke vakantie met leeftijdsgenoten, vraag dan voor 1 juni een folder met informatie en opgavebon aan bij: Hans Hartjes, Hezer Enghweg 77, 3734 GP Den Dolder, Telefoon: 030-287409. Of bij: Gerrie de Bruin, Eikenlaan 28, 3828 BZ Hoogland, Telefoon: 033-801551.

Oost-west in Steenwijk

Henk Bos van het Humanistisch Vredesberaad zal op dinsdag 20 maart een lezing houden over de veranderingen in de oost-west verhouding. U kunt er bij zijn als u om 20.00 uur aanwezig bent in het humanistisch wooncentrum Hildo Krop aan de Hogewal in Steenwijk.

Kursus Vormgeving in Zwolle

Veel afdelingen brengen een eigen blad uit. Soms worden folders verspreid of posters gemaakt om een bepaalde activiteit onder de aandacht te brengen. In al die gevallen is het van belang om het drukwerk er zo verzorgd mogelijk uit te laten zien. Voor vrijwilligers is het vaak roeien met de riemen die je hebt. Met zo weinig middelen moet een zo aantrekkelijk mogelijk resultaat bereikt worden.

Deze landelijke cursus laat zien op welke wijze op een eenvoudige manier toch een aantrekkelijke krant of folder is te maken door o.a. te letten op inhoud en vorm, verschillende drukmogelijkheden en kosten, door een aantrekkelijke lay-out en door gebruik van illustraties. Er wordt geoefend met materiaal dat de deelnemers ook zelf kunnen

meebrengen zodat (naast wat theorie) direkt ervaring wordt opgedaan. Kursusleider is Peter Sutherland, die werkt bij de nv SDU, voorheen de Staatsdrukkerij en Uitgeverij. Deze cursus is bedoeld voor vrijwilligers die zich bezighouden met een afdelingsblad of andere publikaties (of van plan zijn dit te doen).

De cursus wordt gegeven in Hotel Wientjes in Zwolle (tegenover het station) op zaterdag 21 april van 10.00-17.00 uur en zondag 22 april van 10.00-16.30 uur. De kosten bedragen f 25,-. Een statiegeldregeling is mogelijk. Aanmelden kan via het landelijk sekretariaat: Oudkerkhof 11, Utrecht. Telefoon: 030-318145. Vragen naar Ariane de Brauw (sekretariaat Verenigingszaken) of Joost van Alkemade.

Weekend voor alleenstaanden

Van zaterdagmorgen 19 t/m zondagmiddag 20 mei vindt een weekend plaats voor alleenstaanden uit humanistische kring. In kleinere groepen zal van gedachten worden gewisseld over allerlei aspecten van het „alleenstaan”: voor- en nadelen, gezamenlijke activiteiten, vriendenkringen, kinderopvoeding, enzovoort.

Het weekend vindt plaats in de Volkshogeschool Drakenburgh in Baarn. Er is ruimte voor maximaal 60 deelnemers (voor ieder is een eigen kamer beschikbaar). De kosten bedragen f 162,50 (indien dit bedrag onoverkomelijk is, is via telefonisch overleg met organisatrice Agnes de la Rie eventueel een regeling mogelijk). Men kan zich aanmelden door vóór 20 maart een briefkaartje te sturen naar: Agnes de la Rie, Laan van de Marel 621, 7823 BS Emmen (tel.: 05910-22648), o.v.v. leeftijd en geslacht. Nadere gegevens worden u dan toegezonden.

Dood en rouw in Leeuwarden

Mevrouw Wil Hoek zal het onderwerp „Dood en rouwverwerking” inleiden op dinsdag 13 maart. Plaats: De Bres, Schoolstraat 4 in Leeuwarden. Aanvang 20.00 uur.

Franse Revolutie in Bilthoven

Op zondag 25 maart om 11.00 uur zal Guus den Besten praten over het onderwerp „Van Franse Revolutie tot nu: nog steeds vrijheid, gelijkheid en broederschap?” Dat gebeurt in de openbare bibliotheek, Kwinkelier 20 in Bilthoven.

Aids en ethiek in Maastricht

Op dinsdagavond 27 maart om 20.00 uur houdt Rob Tielman een lezing over „Aids en ethiek”. Bert van Puinenbroek vertelt over zijn ervaring als „buddy”. Plaats: Tafelstraat 13, Maastricht. De bijeenkomst staat open voor alle belangstellenden. Organisatie: Humanistisch studentenraads-werk en Studentenekklesia Maastricht.

Genetische manipulatie in Winterswijk

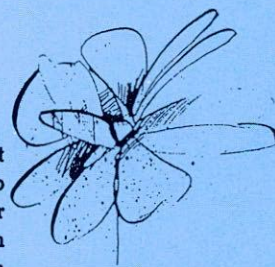
Op zondag 8 april zal hoofdbestuurslid Henk Smit een lezing houden over dit actuele onderwerp. De lezing begint 's morgens om 10.30 uur en vindt plaats in De Berkhof, Waliënsestraat 33.

Erfelijkheid in Amstelveen

Dr. Schellekens is wetenschappelijk medewerker TNO en is op woensdag 28 maart de gast van de afdeling Amstelveen om te praten over het boeiende onderwerp Manipulatie van de erfelijkheid en de gevolgen daarvan voor wetenschap en maatschappij. Iedereen is van harte welkom in De Bolder, Groenhof 140 in Amstelveen waar de zaal open is om 19.30 uur en het programma om 20.00 uur begint.

Gewestelijk weekend in Bergen aan Zee

Op 7 en 8 april organiseert het gewest Noord-Holland het traditionele gewestelijke weekend in het Zeehuis in Bergen. Thema dit jaar is de betekenis van spel en speelgoed. Maar natuurlijk ook strandwandelingen. De kosten zijn f 30,-. Verdere informatie en opgave bij: Ton Oortman Gerlings, tel.nr. 02242-1219.

(Anti)-facisme in Rotterdam

Mevrouw Y. Stinus zal het op zondag 11 maart hebben over facisme en antio-facisme. Plaats is het Humanistisch Centrum op de Provenierssingel 48, aanvang 10.30 uur.

Abonnement en lidmaatschap

Een jaarabonnement op de Humanist kost slechts f 30,-. Bel: 030-318145 (toestel 28). Leden van het Humanistisch Verbond ontvangen het blad gratis. Als u lid wordt, hoeft u dus geen abonnement te nemen.

Lid worden van het Humanistisch Verbond is simpel. Alleen even bellen naar 030-318145 of een kaartje sturen naar postbus 114, 3500 AC Utrecht.

Als richtlijn voor hoogte van de contributie geldt een half procent van uw bruto-inkomen. De minimum-contributie is f 70,- als u een bruto-jaarinkomen heeft van f 18.000,- of meer. Zit u daaronder dan betaalt u f 45,- per jaar. Voor jongeren onder de 27 jaar geldt een minimumcontributie van f 33,-. U kunt de contributie behalve in één mep, ook in tweeën, of zelfs per kwartaal betalen. Uitgegaan wordt van een individueel lidmaatschap. Per lid kan één persoon, wonend op hetzelfde adres, kiezen voor een gratis medelidmaatschap. Een medelid ontvangt geen Humanist.

030-318145

S.V.P. WACHTEN MET BETALEN TOT U EEN AKSEPT-GIROKAART ONTVANGT

DIC MAP GEEFT OP VEEL VRAGEN OVER HUMANISME ANTWOORD

MODERN HUMANISME IN THEORIE EN PRAKTIJK
LEVEN MET HET VOORDEEL VAN TWIJFEL

ONDER REDACTIE VAN INGRID CRAMER, HES VAN HUIZEN EN BONNIE VAN SPANKEREN

„Wat mij in het humanisme aansprekt is de twijfel. Dat je niet zomaar dingen absoluut kunt beweren en als waarheid aan nemen. Mijn waarheid heeft te maken met mijn ervaringen, met wat ik heb meegemaakt. Die waarheid kan heel anders zijn dan die van iemand met een andere achtergrond.” Aldus een humanist in deze DIC-map.

Niet-weten, niet zeker-weten is kenmerkend voor de levensovertuiging van een humanist. Door de twijfel als uitgangspunt te nemen, kunnen humanisten opstaan voor anderen, verschillen erkennen en verantwoorde keuzes maken.

Dat klinkt allemaal mooi, maar wat betekent het nou in theorie en praktijk als iemand zichzelf humanist noemt? Wat is de herkomst van het humanisme? Hoe staan moderne humanisten in het leven? Hoe kijken zij aan tegen christenen, islamieten en andere gelovigen? Hoe staat het humanisme tegenover fanatisme en onverschilligheid? En hoe staat deze levensovertuiging in de politieke relatie? Al deze vragen komen aan de orde in deel I van de map.

In deel II komen humanisten aan het woord die hun visie geven op

maatschappelijke thema's. Aan de hand van de twee kernbegrippen zelfbeschikking en verbondenheid proberen zij duidelijk te maken wat de humanistische kijk is op zaken als macht, werk, milieu, medische ethiek, rechtspraak en ontwikkelingssamenwerking.

Deel III tenslotte, geeft een indruk van hoe het humanisme vorm krijgt in de Nederlandse samenleving. Welke humanistische organisaties zijn er en waar houden zij zich mee bezig. Zo'n overzicht van de vele facetten van het humanisme bestond nog niet.

„Leven met het voordeel van twijfel” telt 104 pagina's. Het boek gaat in de winkel f 19.90 kosten. Het Humanistisch Verbond biedt het aan voor de speciale prijs van f 14.00. Vanaf begin februari kunt u „Leven met het voordeel van twijfel” tegen betaling van f 14.00 verkrijgbaar bij het Landelijk Humanistisch Centrum, Oudkerkhof 11 in Utrecht. We kunnen u het boek ook toesturen. Gireer dan f 19.00 (f 14.00 plus f 5.00 portokosten) op giro 58, Humanistische Pers, Utrecht, o.v.v. „DIC-map”. Wij sturen u het boek dan zo snel mogelijk toe.

Ingezonden Mededeling

MINISTERIE VAN JUSTITIE

Humanistisch
Geestelijk Raadswerk bij de
Inrichtingen van Justitie

Het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond vraagt:

HUMANISTISCH GEESTELIJK RAADSLIEDEN (v/m)

voor diverse standplaatsen, in deeltijd, variërend van 8 tot 16 uur per week
(uitbreiding van de werktijd is eventueel mogelijk).

Het werk:

- voert in het kader van het Humanistisch Geestelijk Raadswerk individuele en groepsgesprekken
- neemt deel aan overlegvormen binnen de inrichting
- adviseert de directie m.b.t. het beleid binnen de inrichting
- neemt deel aan extern werkoverleg met Humanistische collega's.

Standplaatsen o.a.:

Arnhem: Huis van Bewaring voor mannen, 16 uur
Breda: Huis van Bewaring voor mannen, 8 uur

Wij vragen:

- academisch niveau
- voltuigde of nagenoeg voltuigde studie aan het Humanistisch Opleidings Instituut, dan wel bereid-

heid een aanvullend certificaat Humanistiek te halen aan de Universiteit voor Humanistiek

- bekendheid met het werk en/of relevante werkervaring
- bereidheid mee te werken aan een medisch en antecedentenonderzoek.

Wij bieden:

- een salaris van min. f 3231,- en max. f 7063,- bruto per maand, afhankelijk van opleiding en ervaring, gebaseerd op een volledige werkweek
- 8% vakantietoeslag.

Nadere informatie is te verkrijgen bij mevrouw mr Th.C. Engel, centraal geestelijk raadsvrouw, telefoon: 030-51 07 72.

Schriftelijke sollicitaties, graag voorzien van motivering en curriculum vitae en onder vermelding van vacaturenummer 9-040/3362, binnen 14 dagen na verschijning van dit blad te zenden aan: centraal geestelijk raadsvrouw bij de inrichtingen van Justitie J.M. Kemperstraat 1, 3581 KG Utrecht.